

Nogomet u suvremenoj prozi

Ujčić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:563584>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

IVANA UJČIĆ
NOGOMET U SUVREMENOJ PROZI
DIPLOMSKI RAD

PULA, 2015.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

IVANA UJČIĆ
NOGOMET U SUVREMENOJ PROZI
Diplomski rad

JMBAG: 0303009280

Smjer: Hrvatski jezik i književnost

Kolegij: Suvremeni svjetski roman

Mentori: dr. sc. Boris Koroman, viši asistent
doc. dr. sc. Marko Ljubešić

Pula, rujan 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ivana Ujčić, kandidat za magistru kroatistike ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

Ivana Ujčić

U Puli, 24. studenog, 2015. godine.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ivana Ujčić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Nogomet u suvremenoj prozi“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 24. Studenog 2015. godine.

Potpis

Ivana Ujčić

SADRŽAJ

1. Uvod.....	6
2. „Gle tko to govori“	9
2.1. Navijači.....	12
2.1.1. Huligani.....	19
2.2. Navijačice.....	27
2.3. Nogometaši.....	37
3. Nogomet i politika.....	44
3.1. Hrvatska nogometna reprezentacija.....	56
4. Sjećanja.....	60
4.1. Individualna memorija.....	60
4.2. Kolektivna memorija.....	68
5. Zaključna razmatranja.....	73
6. Popis literature.....	76
7. Sažetak.....	78
8. Summary.....	79

1. UVOD

U diplomskom ću se radu baviti nogometom kao temom u suvremenoj prozi. Nogomet je u ovim tekstovima tek dio inventara kojim se nastoji opisati neki lik ili situacija, a ponekad je u centru same priće. Pozabavit ću se i pozicijama s kojih se opisuje nogomet i kontekste u kojima se koristi. Fenomen nogometa posve je neobićan i neoćekivan. Upravo poput *totalnog nogometa* koji se pojavio 70-ih godina (Nick Hornby to naziva nogometnom inaćicom postmodernizma) sve je postalo moguće i literarno iskoristivo. Sport ćiji je znaćaj nadržastao okvire sportskih arena uplivao je u diskurs popularne kulture, a kada je popularna kultura na velika vrata ušla u sferu književnosti tu se našao, naravno, i nogomet. Nogometne utakmice i stadioni postali su mjesto artikulacije ideoloških i politićkih stavova, klubovi su srastali sa svojim sredinama, navijaćima i navijaćicama, igraćima i igraćicama i danas je teško nogomet ostaviti po strani.

U ovom radu građu ćine razlićiti prozni tekstovi meću kojima ima publicistićkih tekstova, memoara, romana i kratkih prića. Spektar tekstova vrlo je razlićit upravo kako bi se pokazala širina i raznolikost tekstova u koje je nogomet uplivao. U nekim tekstovima, poput romana Bekima Sejranovića *Nigdje, niotkuda* (2008.), nogomet ćini vrlo mali dio priće, ali opet pokazuje znaćajan dio svakodnevice likova, slićno je i u romanu *Velo misto* (1981.) Miljenka Smoje, gdje je naglasak na događanjima s poćetka 20. stoljeća u gradu Splitu, a ta prića nezamisliva je bez Hajduka. Također roman *Parabajka* (2013.) Ivane Kovaćić nije „nogometni“ roman, ali nogomet ćini vaćan dio života glavne junakinje. Drugi analizirani romani bave se iskljućivo nogometom. Tu spada roman Johna Kinga *Tvornica nogometa* (2003.) koji je ćitav posvećen nogometu te memoari Nicka Hornbyja *Nogometna groznica* (2001.) u kojoj je autor opisao svoj odnos s klubom za koji navija. Osim romana, za analizu poslućilo je i nekoliko kratkih prića iz zbirke *Slobodni udarac* objavljenoj 2006. godine povodom odrćavanja svjetskog nogometnog prvenstva u Njemaćkoj. U toj zbirci nalaze se kratke prića suvremenih hrvatskih autora kao što su Julijana Matanović, Simo Mraović, Boris Dežulović, Borivoj Radaković, Jurica Pavićić, Goran Tribuson i mnogi drugi. U ovom radu

analizirani su samo neki tekstovi, a ne i čitava zbirka. Od publicističkih tekstova u radu je analizirano nekoliko kolumni iz zbirke *Diego Armando i sedam patuljaka* (2011.) autora Borisa Dežulovića. Kolumne su tijekom godina objavljivane u Globusu i Jutarnjem listu. Osim novinarskih Dežulovićevih tekstova, za analizu su poslužili i tekstovi iz antologije publicističkih tekstova *Majstori s mora* (2005.) u kojoj su autori poput Miljenka Smoje, Miljenka Jergovića, Saše Ljubičića, Dražena Lalića, Zorana Ferića, Roberta Perišića i mnogih drugih, opisali svoj odnos prema nogometnom klubu Hajduk. Antologiju tekstova uredio je Zdravko Reić, a iz zbirke za ovaj rad odabrano je nekoliko tekstova. Autori tekstova analiziranih u ovom radu dolaze iz nekoliko zemalja. King i Hornby pripadaju britanskoj književnosti, Avdić i Sejranović bosanskohercegovačkoj, a najveći broj analiziranih tekstova napisali su hrvatski autori. Iz toga je vidljivo kako nogomet kao literarna tema nije nikako geografski ograničena, već je prisutna u književnostima u različitim zemljama, a za analizu tekstova valjalo je upotrijebiti i komparativni pristup.

U analizi tekstova glavno polazište bili su likovi ili glasovi (ako se radi o pripovjedaču) iz čijeg kuta gledanja pratimo priču, odnosno *fokalizatori*, kako ih naziva Gennete. To se pokazalo kao vrlo zahvalno polazište za analizu upravo zbog velikog broja različitih tekstova. Sigurno je kako lik iz priče koja spada u domenu fikcije neće na isti način pristupiti temi nogometa kao što će to biti prikazano u publicističkom tekstu. Upravo je ta proizvodnja fikcije u proznim i publicističkim tekstovima vrlo zanimljiva tema jer ona obuhvaća različite aspekte svakodnevnog života, ova se tema može proučavati kroz društveno-političku prizmu, kroz popularnu kulturu i slično. Osim toga vidljive su razlike u tekstovima britanskih autora i autora s našeg područja, poglavito u tome što je nogomet u Velikoj Britaniji prilično vezan uz britansko klasno određeno društvo, dok takvih međuklasnih odnosa u tekstovima domaćih autora ima mnogo manje.

Popularna kultura i književnost počeli su se toliko ispreplitati da je danas gotovo nemoguće zamisliti jedno bez drugog. Isto kao što je današnju kulturu općenito teško zamisliti bez nogometa. Ne kaže se uzalud da je nogomet „najvažnija sporedna stvar na svijetu“. Zaista se nogomet upleo u sve pore društva u kojem mi danas živimo. Boris

Dežulović je u jednoj od svojih kolumni to sasvim lijepo sažeo: „Gdje ima nogometa, tu možda ima i krvi, rasizma i nasilja, ali tamo gdje ga nema – provjerite – tu nema ni opere, ni novina, ni jazza, ni poezije, ni ičeg ljudskog.“¹

¹ Boris Dežulović: *Diego Armando i sedam patuljaka*; Jutarnji list; Zagreb, 2011.

2. „GLE TKO TO GOVORI“ – glasovi, fokalizatorske pozicije

Nogomet u književnost ulazi na početku 20. stoljeća, kako je to zaključio Dean Duda u znanstvenom članku *Između Dublina i Kingstona*. „Negdje između Dublina 1904. i Trsta 1914. nogomet ulazi u moderni roman kao jednoznačna karakterizacijska odrednica lika koji će ubrzo postati simbolom moderne književnosti. Na prvim stranicama Joyceova „Portreta umjetnika u mladosti“ Stephen Dedalus igra, točnije: pretvara se da igra, nogomet. Prostrana školska igrališta isusovačkoga učilišta prepuna su dječaka. Vrijeme je pred Božić. Zvukovi su tipični za utakmicu: galama i navijanje. Dok većina zdušno sudjeluje, budući moderni umjetnik izbjegava. Nalazi se negdje na rubu, istodobno dobro skriven od pogleda prefekta i izvan dohvata surovih nogu igrača. Tako smješten izvan svake duhovne i tjelesne opasnosti, hini sudjelovanje u igri („feigning to run now and then“).“²

Milivoj Solar u svojoj knjizi *Laka i teška književnost* propituje odnos i supostojanje lake i teške književnosti, pa navodi da laka može biti ona književnost koja se *lako* čita, ali onda to umnogome ovisi i o čitatelju, te dalje navodi da bi se možda moglo raditi o lakoći pisanja, ali to onda ovisi o piscu; Solar smatra da za proučavanje trivijalne i teške književnosti treba koristiti drugačije metode, a s obzirom na to da su, kako to Solar kaže, tradicionalni pojmovi izgrađeni na iskustvu i tumačenju samo visoke književnosti, u tom smislu je trivijalna književnost ponešto zakinuta. Jer logično je da ju se neće moći jednako klasificirati kao i „tešku“ književnost ako smo kroz povijest bili orijentirani samo na tu „tešku“ književnost. Nadalje govori kako se „kod trivijalne književnosti radi o književnosti koju proizvode obrazovani stručnjaci, a ona je jedino namijenjena *široj publici*“³, te kaže kako u suvremenoj književnosti trivijalna književnost zauzima golem prostor i prijeti da „*trivijalizira* i *onu drugu* književnost“⁴. To je također jedna od zamki postmodernističkog stanja. Teško je više procijeniti što je trivijalna a što „teška“ književnost. Mnogi autori u postmodernizmu se počesto upuštaju u koketiranje s onime što je nekada bilo rezervirano upravo za “laku“

² Dean Duda: *Između Dublina i Kingstona*; Kolo, 2/1998.; str. 221.

³ Milivoj Solar: *Laka i teška književnost*, Matica hrvatska; 1995., Zagreb, str.72.

⁴ Milivoj Solar: *o.c.*, str.72.

književnost.

Budući da analiziranu građu čine tekstovi koji pripadaju fikciji, ali i oni koji to nisu (memoari Nicka Hornbyja, Dežulovićeve kolumne i sl.) valja uvodno razjasniti i razlike između tipova teksta. O tome piše Umberto Eco u knjizi *Šest šetnji pripovjednim šumama*. Eco kaže da mi kao čitatelji pretpostavljamo da nam pisac/spisateljica namjerava reći nešto što se od čitatelja očekuje da primi kao istinito ili lažno, a kada se pojave naznake da je posrijedi izmišljena priča, čitatelj pristaje ući u imaginaran svijet, te navodi da se djela fikcije prepoznaju zahvaljujući *paratekstu*, odnosno izvanjskim oznakama koje upućuju da se radi o fikciji (npr. natpis *roman* na koricama knjige). Dalje u tekstu Eco nudi definicije, kako on to naziva *prirodne* i *umjetne* pripovjedne proze. „Prirodna proza opisuje događaje koji su se stvarno dogodili.“⁵ Kao primjer navodi novinske izvještaje. „Umjetnu prozu bi tako predstavljao pripovjedni tekst, koji se samo *pravi* da kazuje istinu o stvarnome svijetu, ili koji tvrdi da kazuje istinu o izmišljenom svijetu.“⁶ U ovome se radu kao predmet analize javlja i fikcija i ne-fikcija upravo kako bi se pokazao spektar tekstova u koji nogomet zalazi. U fikciji vidljivo je kako je nogomet iskorišten kao podloga za umjetničko promišljanje, u autobiografskim tekstovima jasno je prikazan raspon emocija kroz koje navijač prolazi, dok se iz novinskih kolumni dadu iščitati različiti stavovi o nogometu.

U ovom poglavlju najviše će biti riječi o *fokalizatorima* – termin je to koji upotrebljava Gérard Genette u svom tekstu *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*⁷. Genette u svom tekstu daje objašnjenje nekoliko tipova fokalizatora. „Prvi tip, onaj što obično predstavlja klasični pripovjedni tekst, prekrstit ćemo u *nefokalizirani* pripovjedni tekst, ili pripovjedni tekst s *nultom fokalizacijom*. Drugi će biti pripovjedni tekst s *unutrašnjom fokalizacijom*, bilo da je ona *fiksna*⁸, *promjenljiva*, ili *mногоstruka*, kao kod romana u

⁵ Umberto Eco: *Šest šetnji pripovjednim šumama*; Algoritam; Zagreb, 2005.; str. 146.

⁶ Eco: o.c.; str. 146.

⁷ Gérard Genette: *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*; u: Vladimir Biti: *Suvremena teorija pripovijedanja*; Globus; Zagreb, 1992.

⁸ Genette u svom tekstu navodi sljedeće primjere: „*Ambasadori*, u kojem sve proizlazi kroz Strethera ili, još bolje, *Što je Maisie znala*, u kojem se gotovo nikad ne napušta djevojično gledište; njeno „sužavanje polja“ je osobito zanimljivo u ovoj priči odraslih, čije značenje izmiče djevojčici.“ Kao primjer promjenljive fokalizacije navodi roman *Madame Bovary* u kojem je „fokalizator najprije Charles, zatim Emma, a zatim ponovno Charles, ili mnogo bliže i neprimjetno kod Stendhala“. (Genette: o.c.)

pismima gdje isti događaj može biti evociran više puta prema gledištu više likova-pisaca pisama.“⁹

U treći tip smješta pripovjedni tekst, s, kako to on sam naziva *vanjskom fokalizacijom*. Navodi kako je taj tip populariziran između dva rada u romanima Dashiela Hammeta u kojima junak obitava pored nas, a pritom čitatelju nije dozvoljeno da upozna njegove misli i osjećaje. Kao primjer takvog tipa fokalizacije navodi i neke novele Ernesta Hemingwaya poput *The Killers* ili *Hills Like White Elephants*. „Taj pripovjedni tip ne bi, međutim trebalo ograničiti samo na djela najviše književne razine: Michel Raimond točno primjećuje da u romanu intrige ili u pustolovnom romanu, „u kojem se interes rađa iz činjenice da postoji tajna“ autor „ne kazuje odmah sve što zna“; i doista, velik broj pustolovnih romana, od Waltera Scotta, preko Alexandra Dumasa, do Julesa Vernea, svoje prve stranice obrađuje vanjskom fokalizacijom.“¹⁰ Važno je imati na umu, napominje Genette, kako nijedna formula fokalizacije se ne mora uvijek odnositi na čitavo djelo, već prije na određeni pripovjedni segment, te dodaje kako razlika između različitih gledišta nije uvijek najjasnija kao što bi se to dalo zaključiti iz razmatranja čistih tipova fokalizacije.

Proučavanjem fokalizacijskih perspektiva u analiziranim djelima da se iščitati raznolikost likova koji govore o nogometu i koji u nogometu na različite načine sudjeluju čime se pokazuje širok raspon pojava u koje se nogomet upleo. Njihove priče, društvo i stavovi razlikuju se u mnogočemu što čini analizu zanimljivom.

U izboru romana i kratkih priča o kojima govorimo u ovom diplomskom radu pratimo navijače kao likove koji nogomet prate i kojima nogomet na ovaj ili onaj način ulazi u život i pratimo ljude iz nogometa – igrače i trenere – kao likove koji su direktno upleteni u nogomet kao igru. Iako se nogomet počesto smatra sportom rezerviranom samo za muškarce, ipak je prisutna i ženska perspektiva o čitavoj stvari. Dakle bit će riječi i o ženskom liku koji nogomet prati kao i svaki drugi lik no u priči se reproduciraju zanimljivi stereotipi kojima ženski likovi često podliježu kada je u pitanju nogomet.

⁹Genette: o.c.; str. 99.

¹⁰ Genette: o.c.; str. 99.

2.1. NOGOMETNI NAVIJAČI – *muškost*; nogometni klubovi; odabir kluba; struktura osjećaja

Nogometni navijači sastavni su dio sporta i bez njih bi stadioni i utakmice bili nezamislivi. Bez navijača nogomet nikada ne bi postao „najvažnija sporedna stvar na svijetu“, bez navijača, neki bi klubovi bili potpuno nezanimljivi. No, što je to nogometni navijač? Tko su zapravo ti ljudi? Odgovor na to pitanje valjalo je potražiti kod nekoga tko to zna iz „prve ruke“. Dougie Brimson¹¹ nogometni je navijač, ponekad huligan i autor nekoliko knjiga o nogometnim navijačima. U svojoj knjizi *Tajne nogometnog huliganizma* pokušao je dati odgovor na pitanje: što znači biti navijač.

„Nogomet je najpopularniji sport na planetu. Igramo ga dok smo djeca, kod kuće nam ga nameću televizija, novine ili opsjednuti roditelji, i, na kraju krajeva, prilično ga velik broj nas odlazi gledati. Kao navijačima, veze s izabranim klubom, bilo da se radi o Bath Cityju ili Manchester Cityju, brzo postaju dio naše osobnosti, u tolikoj mjeri da dobar dio nogometnih navijača, uključujući i mene, sebe smatra sastavnim i bitnim elementom svoga kluba i klub kao bitni sastav sebe. Rabimo izraze poput „ja sam Gooner“ na isti način kao kad kažemo „ja sam inženjer“ i očekujemo da drugi znaju što to znači (što, naravno, obično i znaju!). Svoje klubove pratimo u dobru i zlu i prihvaćamo loše trenutke u nadi da će jednoga dana doći bolja vremena. Ukratko, podržavamo njihove napore u svoju korist. Istina, dajemo svoj novac na naplatnoj rampi, ali nosimo sa sobom i nešto što se ne može kupiti novcem: strast. Strast koju stvaraju navijači unosi život u nogometni klub. Mnogi navijači, donekle opravdano, vjeruju da su oni srce i duša kluba. Igrači i uprava su prolazni, i jednoga će dana nestati, ali oni su, poput navijača, ti koji težnje

¹¹ Dougie Brimson rođen je 1959. u Velikoj Britaniji. Napisao je četiri knjige u kojima se bavi nogometnim navijačima i huliganima: *Everywhere we go, My England, Capital punishment, Derby days*. Knjiga *Tajne nogometnog huliganizma* (Celeber, 2006.) objavljena je uoči nogometnog prvenstva 2000. godine. Osim huliganima u Velikoj Britaniji, u svojoj se zadnjoj knjizi bavi i nogometnim nasiljem u Europi. Osim pisanjem, bavi se produciranjem i radi kao televizijski komentator.

svoga kluba nose sa sobom do smrti. Ako niste nogometni navijač, to vam može zvučati dramatično, ali je nevjerojatno točno. Želimo da naš klub bude bolji od najboljega i sanjamao o tome da će jednoga dana baš tako i biti. Štoviše, kad se to dogodi želimo prisvojiti pravo na svoj udio u tome i reći kako smo i mi zaslužni za to.“¹²

Za razumijevanje likova i njihovih postupaka u pojedinim književnim djelima vrlo je važno znati kako se navijač osjeća. Dean Duda u svojoj knjizi *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi* govori o terminu Raymonda Williamsa *struktura osjećaja* te određuje kako je to kategorija kojom obuhvaća življeno iskustvo oblikovano u posebnom prostoru i vremenu. Parafrazirajući Williamsa, Duda kaže kako se radi o skupu zajedničkih vrijednosti koje su aktivne u životu neke skupine, klase ili društva. „Ne dijele, naravno, baš svi članovi određene zajednice doslovce iste vrijednosti, ali o njima ovisi komunikacija u najširem smislu – od gestikulacije i svakodnevnih razgovora o vremenu, poslu i kvaliteti komunalnih usluga, preko zgražanja kad je posrijedi ponašanje došljaka i zajedničke sućuti nad trenutnom sudbinom junaka televizijske sapunice, do onoga što obično, u skladu s „našom“ strukturom osjećaja, zovemo umjetničkim stvaranjem. Struktura osjećaja nije apstraktan mehanizam, nego se, pretpostavlja Williams, povijesno i generacijski mijenja.“¹³ Jedan od boljih primjera su i memoari Nicka Hornbyja *Nogometna groznica* koju ćemo malo detaljnije analizirati.

„*Nogometna groznica* je moj pokušaj zauzimanja nekakvog stava prema vlastitoj opsesiji. Zašto je odnos koji je započeo kao učenička zatelebanost preživio gotovo četvrt stoljeća, duže od bilo koje druge veze koju sam sklopio vlastitom slobodnom voljom?“¹⁴

Hornbyjeva opsesija počela je u 11. godini života kada ga je otac prvi put odveo na nogometni stadion. Čitav je njegov život od tada bio isprepleten pobjedama i porazima

¹² Dougie Brimson: *Tajne nogometnog huliganizma – kako se mijenjala slika nogometnog nasilja*; Celeber; Zagreb, 2006.; str.35.

¹³ Dean Duda: *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*; AGM; Zagreb, 2002; str 14.

¹⁴ Nick Hornby: *Nogometna groznica*; Celeber, Zagreb, 2001.; str. 10.

Arsenala¹⁵. Ozren Biti u članku o „markacijama muškosti“ u prozi, ovako opisuje Hornbyev tekst: „Dnevnički organiziran, pisan kao stanovita ispovijed, roman progovara o sudbini navijača kao kolektiva, ali navijača kao individue, o čarima nogometa, a ujedno i o „muškosti čitave stvari“ [Hornbyjeva sintagma koja se javlja na nekoliko mjesta u *Nogometnoj groznici 2001.*]. Spoznavanje identifikacije subjekta iskaza s *Arsenalom* i nogometom iziskuje od čitatelja slično stanje duha. I tu ne mora biti presudno detaljno poznavanje pravila nogometne igre i povijesti engleskog nogometa, ono ionako kao da se podrazumijeva, već mogućnost prepoznavanja i razumijevanja problema zaludenosti nogometom kojim se Hornby bavi.“¹⁶

Hornby svoju opsesiju nipošto ne pokušava opravdati pred svijetom, niti traži razumijevanje za svoje ponekad, kako sam priznaje, suludo ponašanje.

„Na što misliš?“ – upita ona

U danoj situaciji lažem. Uopće nisam mislio na Martina Amisa ili Gerarda Depardieua ili Laburističku stranku. S druge strane, opsesivni ljudi nemaju izbora; moraju lagati u ovakvim prigodama. Da svaki put kažemo istinu, ne bismo bili u stanju održavati odnose s bilo kim iz stvarnoga svijeta.“¹⁷

I ne staje samo na tome, već priznaje:

„Istina je sljedeća: *tijekom zabrinjavajuće dugih odsječaka svakog prosječnog dana, ja sam kreten.*“¹⁸

Nick Horby u nekoliko navrata priznaje svoju opsesiju i za sva svoja ponašanja preuzima krivicu. On zna da mu ta njegova „opsesija“ donosi brojna razočaranja i da su ta razočaranja puno češća od sreće i euforije, ali ipak pristaje na to, ipak zbog tih rijetkih krpica sreće on prihvaća sav jad. On je svjestan svog iracionalnog ponašanja i u stanju ga je objasniti, ali u datom trenutku ipak se prepušta tim emocijama jer on voli svoj klub, prati ga i posvećuje mu

¹⁵ „Zaljubio sam se u nogomet onako kako ću se kasnije zaljubljuvati u žene: nenadano, neobjašnjivo, nepromišljeno, ni ne pomislivši na boli ili poremećaje koje će on sa sobom donijeti.“ (Nick Hornby: *o.c.*; str. 15.)

¹⁶ Ozren Biti: *Markacije muškosti u suvremenom romanu*; K. časopis za književnost, književnu i kulturnu teoriju; sv. 2., br. 3.; Zagreb, 2004.; str. 54. – 55.

¹⁷ Nick Hornby: *o.c.*; str. 9.

¹⁸ Nick Hornby: *o.c.*; str. 10.

puno vremena. Upravo zbog tog vremena koje on ulaže u klub, na neki mu način to daje za pravo da proživljava sve te intenzivne emocije.

Pitanje odabira kluba individualna je stvar. Tim se pitanjem bavi i Boris Dežulović u nekoliko svojih kolumni.

„Postoji nekoliko načina za biranje strana na utakmici na kojoj ne igraju „tvoji“. Za nekoga, recimo, navijaš jer ti je obilježio navijački pubertet – kao meni Liverpool - ili zato što je slabiji, jer je autsajder ili ganja dva gola razlike s igračem manje, zato što u tom klubu igra „tvoj“ igrač ili naprosto zato što su protivnici Nijemci. Ima i boljih razloga: navijači Sarajeva, primjerice, navijaju za Bordeaux, a Željini za Chelsea i Deportivo samo zbog – boje dresova.“¹⁹

U navedenom citatu vidimo kako je ovo objašnjenje dato za „drugi“ klub za koji netko počinje navijati, za autora gore navedenih redaka onaj prvi, ishodišni nogometni klub za koji navija izabran je na drugi način.

„Priča počinje jedne nedjelje u studenome 1964. godine: bio sam točno dva dana star kad je pod prozorom moje sobe u starome rodilištu Pero Nodoveza uvalio jedan od svojih tristo golova. Nije to bila neka osobita utakmica – Hajduk je u prijateljskom ogledu pobijedio gradskog rivala Splita s 2:0 – ali kad sam izašao iz rodilišta moj je genetski kod bio zauvijek promijenjen. Kako, naime, drugačije objasniti da normalnom, zdravom muškarcu i trideset šest godina kasnije zatitra očni živac i negdje iz leđne moždine prokulja nezadrživ poriv da razbije televizor, a sve samo zato što je neki Zagrepčanin nogom ugurao kožnu mješinu između dvije drvene grede?“²⁰

Za svakog navijača izbor kluba je osobna stvar, okidači mogu biti posve različiti. Dežulovićeva opsesija s Hajdukom nije toliko bila stvar izbora koliko mjesta u kojem se rodio što je dovoljni pokazatelj koliko jedan nogometni klub može srasti sa svojim gradom. Za

¹⁹ Boris Dežulović: *Sarajevo za strance ili gradski derbi u 16 lekcija*; u: *Diego Armando i sedam patuljaka*; Jutarnji list; Zagreb, 2011.; str. 17.

²⁰ Boris Dežulović: *Prokletstvo starog placa*; u: *Majstori s mora*; VBZ; Zagreb, 2005.; str. 41.

Nicka Hornbyja stvari su se ponešto drugačije razvijale. On svoju opsesiju naziva *muška stvar*, a razvio ju je kako bi se povezao s ocem nakon rastave braka roditelja. No, s klubom se povezao daleko više nego s ocem. U jednom navratu kaže da je u napadu huligana mogao ozbiljno nastradati, tu epizodu, naravno, nije ispričao svojoj majci za koju kaže da je neobjašnjivo odobravalala njegovo praćenje nogometa, a razlog tome Hornby pronalazi u tome da je njegova majka taj aspekt njegova života povezivala upravo s *muškošću čitave stvari*.

„Eto, da, *naravno* da je to imalo veze s muškošću, ali ne bih rekao da je njezina prešutna, povremeno izravna potpora nogometu trebala ići meni u korist; išla je njoj. Subotom bismo, sad mi se tako čini, uprizorili bizarnu parodijicu televizijskog bračnog para: ona bi mene odvezla do kolodvora, ja bih otišao vlakom do Lonodona, obavio svoj muški posao i po povratku je nazvao s govornice u predvorju da dođe po mene. Ona bi mi zatim stavila večeru na stol pa sam joj uz jelo pričao o tome kako mi je prošao dan, a ona bi smjerno postavljala pitanja o temi kojoj nije bila naročito vična, ali za koju se svejedno nastojala zanimati, meni za ljubav.“²¹

Ozren Biti je u svom članku naveo da je vrlo važan podatak za artikulaciju Hornbyjeva odnosa prema nogometu u djetinjstvu jest i to da su mu roditelji razvedeni i da je od desete godine živio s majkom i sestrom. A otac ga je odveo na njegovu prvu utakmicu i time inicirao njegovu kasniju fascinaciju nogometom. „U kojoj se mjeri odsutnost oca iz doma može smatrati eventualnim pokretačem Hornbyjeva traganja za muškošću iz drugog izvora teško je prosuditi, no on naglašava kako se na stadionu susreo s mnogim stvarima koje kod kuće nije imao priliku doživjeti. U svakom slučaju, izgradnja Hornbyjeva maskulinog identiteta na neki je način nužno obilježena njegovom obiteljskom situacijom.“²²

„Rodbina i prijatelji znaju, nakon dugih godina iscrpljujućeg iskustva, da raspored utakmica uvijek ima zadnju riječ u svim planovima; shvaćaju, ili bar prihvaćaju, da se krštenja ili brakovi ili bilo kakva okupljanja koja bi u drugim

²¹ Nick Hornby: *o.c.*; str. 48.

²² Ozren Biti: *o.c.*; str. 57.

obiteljima bila u neupitno prvom planu, mogu isplanirati tek nakon konzultacija. Tako se nogomet shvaća kao hendikep kojem se valja prilagoditi. Da sam prikovan za kolica, nitko meni blizak ne bi ništa organizirao u potkrovlju, pa zašto da onda išta planiraju u zimska subotnja poslijepodneva?²³

No nema samo Nick Hornby tih problema. Biti nogometnim navijačem često donosi više boli i razočaranja nego li sreće. Spektar emocija kroz koje se kreću pojedini likovi navijača posebno je zanimljiv. U razmaku od nekoliko minuta emocije se mogu kretati od euforične sreće do silne tuge. Gotovo uvijek su opisane snažne emocije, a ravnodušje postaje emocija kojoj se teži nakon svakog većeg razočaranja, ali pravim navijačima to je gotovo nemoguće. U kratkoj priči *Bijeli anđeli* Simo Mraović nastoji zabilježiti upravo te osjećaje kroz koje navijači prolaze:

„Kako je biti navijač NK Zagreb? Teško. Jako teško. Malo nas je. Svake subote Joke me kuri na foru, kao moli me da prebrojim tih stotinjak navijača koji sami sebe nazivaju Bijeli anđelima, i obavezno neka javim točno brojčano stanje. Žali se na česte opstipacije od silne brige da ne izumremo. Joke ima smisla za humor, navija za Hajduk. Nekada davno i on je marširao u ritmu Torcide. Danas, kaže, to više nema nikakvog smisla. Nakon svake, jednako nevažne utakmice, pita se čemu sve te razbijene glave. Nađe se tu i druge materijalne štete, to je dio igre, ali nakon prve kapljice krvi, tvrdi Joke, igra prestaje. Zato su Joketu simpa navijači Zagreba jer su, Bijeli anđeli neviđeno malobrojni i složno malodušni. Zavidim nam na beskrvnosti, tvrdi da Bijeli anđeli nikad nemaju nikakvih kardiovaskularnih problema.“²⁴

Povezivanje s određenom bojom kluba, stvaranje zajedničkih uspomena s ljudima koji dijele ljubav prema istom klubu, gradnja identiteta – sve je to povezano s nogometom i s klubom i, kako to Hornby, naziva *muškošću čitave stvari*. Emocionalni ulozi koje svaki navijač unosi u

²³ Nick Hornby: *o.c.*; str. 190. – 191.

²⁴ Simo Mraović: *Bijeli anđeli*; u: *Slobodni udarac – nogometne priče*; Fraktura; Zagreb, 2006.; str. 167.

nogomet variraju, ali su gotovo uvijek posebno intenzivni. Nick Hornby u nekoliko navrata spominje kako je njemu vrlo teško razmišljati o mnogim stvarima jer su njegove misli često usmjerene na nogometnu ekipu i s njima osjeća veću povezanost od ljudi koji su mu bliski.

Svaki navijač ima vlastitu priču iza kluba za koji navija. Neki navijači za pojedine klubove počinju navijati zbog boje dresa, zbog dragog im igrača, zbog neke zanimljive ili njima značajne utakmice koju su gledali, zbog prvog odlaska na stadion, zbog toga jer im je nogometni klub u susjedstvu, ili jedini u gradu, zbog toga jer je navijanje za određeni klub dio obiteljskog nasljeđa. U svakom slučaju, odabir kluba je osobna stvar svakog navijača i koliko ima navijača toliko ima i priča o odabiru klubova. Nakon što odabere klub, svaki se navijač s klubom povezuje na emocionalnoj razini, pa će sve poraze doživljavati vrlo osobno, a u sve će pobijede spremno utkati i sebe, i kako kaže Dougie Brimson, na neki ih način sebi i pripisati. Emocije su toliko snažne da je vrlo teško prihvatiti da one ne znače mnogo, ako uopće nešto znače bilo kome osim samim navijačima. Primjeri koje smo analizirali u ovom poglavlju pokazuju upravo taj široki spektar emocija kroz koje prolaze navijači i koje se mogu kretati od namjračnijih osjećaja do euforije.

2.1.1. HULIGANI – nasilje; klasne struktura društva

Razgovor o nogmetu i navijačima ne može proći bez huligana koje je oblikovalo društvo, ali su u nogmetu pronašli savršenu platformu za glasno izricanje svog mišljenja. U knjizi *Nogomet, politika, nasilje* Srđan Vrcan kaže kako je upravo Engleska, budući da je to zemlja za koju se kaže kako je to *pradomovina* nogometa, zahvaljujući svojim imperijalnim razmjerima i politici, pretvorila nogomet u globalni fenomen, ali kako je to bila i prva zemlja koja se na razini službenog društva i politike suočila s nasiljem u i oko nogometa. „U Engleskoj je nogomet zbog svoje pučke, vulgarne naravi uvijek uznemirivao vlast, a u moderno vrijeme je u različitim prilikama navijačko nasilje najtežim riječima javno osuđivano kao antidruštveno dok su nasilnički navijači proglašavani životinjama, zvijerima, barbarima itd.“²⁵ U Velikoj Britaniji se tek nakon nekoliko eksplozija navijačkog nasilja počelo govoriti o „huliganskoj bolesti“, navodi Vrcan u svojoj knjizi. „To se govorilo na temelju raširenog zdravorazumskog uvjerenja da u britanskom sportu, po prirodi stvari, dominiraju načela *fairnessa* i tolerancije.“²⁶ Vrcan dalje citira sociologa Alessandra Salvinija koji je opisao potencijalne probleme u društvu koji mogu eskalirati u nasilje na stadionima; naveo je neke od razloga: kriminalitet, frustracije i marginalizacija omladine, društveno političkim i kulturno-obrazovnim faktorima. Nick Hornby u svom romanu detektira upravo tu isfrustriranu mladež, koja što iz društveno-političke nepravde, što iz dosade počinje ići na stadione i tamo vodi borbu koja bi istinski trebala biti upućena na drugu adresu. Hornby u svom romanu to opisuje ovako:

„Taj mali, uski odsječak gledališta bio je zapravo rasadnik budućih huligana, žilavih klinaca iz Finsbury Parka i Hollowaya koji su bili ili premali ili presiromašni da gledaju sa Sjevera, gdje im je stajala starija braća. Štakor i ja nismo ih uopće zamjećivali prvih nekoliko tjedana; napokon, svi smo mi zajedno bili navijači Arsenal, pa čemu briga? Ipak, nešto nas je razdvajalo.

²⁵ Srđan Vrcan: *Nogomet, politika, nasilje – Ogledi iz sociologije nogometa*; Jesenski i Turk; Zagreb, 2003; 138. – 137.

²⁶ Vrcan: o.c.; 142.

Nije to bio naš govor – nijedan od nas nije imao naročito pravilan izgovor. No možda se radilo o našoj odjeći, ili frizurama, ili čistim, s ljubavlju ovijenim šalovima, ili gorljivom analiziranju programa prije utakmice, kojeg bismo u besprijekornom stanju pohranili u unutrašnji džep ili plastičnu vrećicu. Otišli smo koju minutu prije kraja utakmice s Derbyjem, kad je Arsenal vodio 2:0 (Kelly i Radford, po jedan u svakom poluvremenu). Par crnih dečki (crni dečki! Koga ja farbam!), možda naših godina, ali za bar metar viših i s drugog planeta – planeta Stvarni život, planeta Zanatska stručna, planeta Radnička četvrt – odgurnulo nas je dok smo prolazili; (...) Potrčali smo prema stanici podzemne; i oni su. Štakor je uspio, ali mene su sustigli, pribili uza zid stadiona, opalili mi par šamarčina, ukrali mi crveno bijeli šal i ostavili me zgužvanog i traumatiziranog na pločniku. (...) Stvarno mislim da u to vrijeme nisam bio svjestan svoje klase. Nekoliko godina kasnije, nakon što sam otkrio politiku, smatrao bih da sam zaslužio šamar u usta zato što sam privilegirani bijelac iz srednje klase – dapače, pri kraju adolescencije, kad mi je glavni izvor ideološkog gradiva bio prvi album Clasha, zadao bih si ga vjerojatno sam.²⁷

Nick Hornby kroz čitavu knjigu ističe svoju povlaštenu klasnu poziciju koja ponekad zna biti i izvor njegovih frustracija i koje je Hornby vrlo svjestan, pogotovo kada kaže da bi ošamario sam sebe zbog svega što ima, a što ponekad može uzrokovati društvene nepravde. Upravo u tim odlomcima tematizira seprikaz engleskog mentaliteta i svakodnevice 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Srđan Vrcan u svojoj knjizi napominje kako su sociolozi su u svojim istraživanjima nasilja među navijačima zaključili kako sociološka analiza mora navijaštvo promatrati u njegovom društvenom i povijesnom kontekstu, da mora tragati za izvorima zadovoljstva koje nasilnički raspoloženi navijači nalaze u svojim nasilničkim postupcima, da moraju propitivati smisao koji navijači pripisuju svojim postupcima i da mora tragati za objašnjenjima kako se norme i vrijednosti koje leže iza nogometnih navijača uvijek iznova proizvode i obnavljaju.²⁸

²⁷ Nick Hornby: *o.c.*; str. 37. – 38.

²⁸ Vrcan: 144.

Navijaštvo se mora promatrati u društvenom i povijesnom kontekstu, pa ćemo se kratko vratiti na Hornbyjev citat. U 70-im i 80-im godinama 20. stoljeća Velika Britanija prolazila je kroz brojne promjene u društvu. Odrazilo se to prvenstveno na političkom i ekonomskom, a zatim i na kulturnom, književnom i glazbenom planu. Tako se to nezadovoljstvo i frustracije mladih preselilo i na stadione. Britansko klasno društvo izmijenilo se i ta je nova radnička klasa svoje frustracije filtrirala na stadionima, mjestima gdje je vrlo lako steći fiktivne neprijatelje, gdje se vrlo lako boriti protiv onih „drugih“. Stadioni tada postaju mjesta oblikovanja i reproduciranja stereotipa. Hornby u romanu, iz svoje srednjeklasne perspetive, te mladiće smješta na drugi planet, „planet Stvarni život, planet Zanatske stručna, planet Radnička četvrt“, i iako oni navijaju za isti klub, osim boja šalova nemaju apsolutno ništa zajedničko.

Proučavajući razloge iza navijačkog nasilja sociolozi nastoje objasniti zašto do nasilja uopće dolazi. Dougie Brimson u svojoj knjizi *Tajne nogometnog huliganizma* pokušava objasniti i što je to nogometni huliganizam te je na tragu onoga što Hornby detektira, a to je vid prosvjeda kojim se ispoljava vlastito nezadovoljstvo, pa navodi kako je *kultura huliganizma* jedinstvena u tome što je u devedesetima dopustila prosječnom muškarcu da se ponaša na način koji je potpuno u raskoraku s onim što se od njega uobičajeno očekuje.²⁹

Nick Hornby u romanu *Nogometna groznica* opisuje svoj odnos s klubom za koji navija, o čemu je više riječi bilo u poglavlju o navijačima. On vrlo jasno razlikuje nogometne navijače od huligana, jer upravo su nogometni navijači oni kojima sam pripada, koji postaju dio svoga kluba, koji sa klubom imaju poseban odnos u koji je uloženo puno truda i intenzivnih emocija. John King u svom romanu *Tvornica nogometa* glavnu riječ daje pravom nogometnom huliganu, kojemu nasilje postaje smisao života i koji se nasiljem na neki način drogira. Kingov pripovjedač je mladić u kasnim dvadesetim godinama kojemu je jedini smisao tuča prije, za vrijeme i nakon utakmice. To je njegova „droga“, njegov ispušni ventil, njegov način da se nosi sa svakodevicom koja ga ni na koji način ne zadovoljava i način s kojim riješava sve svoje frustracije, koje su u velikom dijelu uzrokovane i društveno-

²⁹ Brimson: o.c.; str. 34.

političkim čimbenicima u njegovoj okolini. Lik priču priča iz prvog lica i pritom ne bira riječi.

„Murija je pomahnitala, a na ulici je sad par tisuća ljudi, mnogi gube strpljenje i počinju uzvraćati udarce u samoobrani, i tako započinju neredi. Dovoljno je da nekoliko ljudi pokrene akciju, a murija je tako glupa da počinje mlatiti koga god stigne. Iznad glava nam prelijeće helikopter, a u ulicu se slijeva još murijaka. U rukama su im štitovi i pokušavaju organizirati barikadu kako bi zadržali navijače Chelseaja, koji su posvuda, pridružuju se čak klinci i starija ekipa. Ovo je raj na zemlji. Fenomenalan provod za subotnje poslijepodne. Boce odskakuju od štitova, a specijalne postrojbe ulijeću i kupe klince koji izgledaju iskusno, ali ih je zapravo samo ponijela plima. Mi smo sad već dosta daleko od glavnine rulje, približavamo se stadionu, pokušavamo prepoznati židove među prolaznicima, no čisto iz navike, ni zbog čega drugog.“³⁰

U navedenom citatu može se iščitati čisto zadovoljstvo lika kojemu je nogomet kao igra tek sporedna stvar. Tu se ponovno vraćamo na taj široki spektar emocija kroz koje prolaze ljudi vezani uz svoj klub. Iako lik iz romana Johna Kinga ne povezuje svoju ljutnju i frustracije uz samu igru, on svoje emocije ispoljava fizičkim nasiljem. Kao što smo ranije napomenuli, njemu nasilje pruža užitek koji ne uspijeva pronaći nigdje drugdje. Vidljivo je to kada kaže „fenomenalan provod za subotnje poslijepodne“ ili „ovo je raj na zemlji“. Iako glavni lik u romanu ne zna kako artikulirati svoje želje i bilo kakve životne ambicije, ako takve uopće postoje, ipak je vrlo svjestan stanja u društvu.

„Gomila murjaka koji misle da su glavni. Blokiral su sve izlaze i West Ham nevoljko kreće prema stadionu. Harris je blizu vrata i strašno nas nervira što su nas zatvorili, čak su nam za to vrijeme oduzeli i slobodu govora, ali znamo da ovo nije pravo mjesto. Pa neka mi onda još netko priča o građanskim slobodama. West Ham hoda našim ulicama, istina, pod nadzorom, ali ovdje

³⁰ John King: *Tvornica nogometa*; CELEBER; Zagreb, 2003.; str. 36.

smo mi kod kuće i moramo djelovati. Ako se mogu samo tako ušetati, već su napola pobijedili. Pusti nas na trenutak i gdje će nam biti kraj. Istok protiv zapada, i to traje već desetljećima. Uz to smo odrasli. A sve se svodi na teritorij i ponos i malo zabave.“³¹

U ovom citatu vidljivo je kako lik pokušava racionalizirati svoje postupke. Iako smo ranije napomenuli kako njemu nasilje povodom subotnjeg derbija predstavlja užitek, on ipak u trenucima kada promišlja o svojim postupcima pokušava ih razumski objasniti. On „brani“ teritorij za koji smatra da je njegov od „neprijatelja“ (navijača West Hama) jer to *traje već desetljećima* i uz takvo ponašanje lik odrasta. Izvrće i pravo na slobodu govora, koja mu je, kako sam kaže, ukinuta, ali pritom ne razmišlja da sam to pravo nekome oduzima. Citat koji nabolje opisuje stanje uma glavnog lika izrečen je kada on razmišlja o svojoj budućnosti.

„Jednoga dana ću biti starkelja koji će se napiti od nekoliko piva i tko zna u kakvom ću svijetu živjeti. Možda ću bolovati od neke opake bolesti i opljačkat će me svaki put kad izađem na ulicu. Mirovine više neće postojati i samo u sjediti pred televizorom i gledati beskrajni niz sapunica u iščekivanju smrti. No, barem ću moći reći da sam nešto proživio dok sam imao snage. I neću platiti vlastiti sprovod. Dostojanstvena smrt? Ma, zajebi. Imat ću priče za svakoga tko bude htio slušati, a klinci će biti iznenađeni da se davno prije moglo živjeti. Otad će me gledati drugim očima.“³²

Huliganizam glavnog lika trag je koji on želi ostaviti na ovom svijetu, kao primjer mladima, kao opravdanje svoga života. On ne vidi svjetlu budućnost, za njega to ne postoji i na nju gleda vrlo pesimistično kada kaže *mirovine više neće postojati*. On će djeci budućnosti ostaviti u nasljedstvo priče kojima će nekim novim generacijama dokazivati da se *davno prije moglo živjeti*. U knjizi Johna Kinga upoznali smo lika koji sam jest huligan te pratimo njegove postupke i pokušaje racionalizacije tih istih postupaka. S druge strane uvijek tu postoji i netko tko te huligane promatra izvana. Sociolozi koji proučavajući nasilje na

³¹ King: o.c.; str. 64 – 65.

³² King: o.c.; str. 100.

stadionima pokušavaju pronaći uzroke takvog ponašanja. Srđan Vrcan, kako bi objasnio ponašanje nogometnih huligana sagledava sve promjene u društvu, koje su se na ovaj ili onaj način manifestirale na stadionima. Dougie Brimson koji, iako nije sociolog, kao netko tko je sam sudjelovao u nasilju na stadionima, isto tako pokušava sagledati konteskt u kojem je do nasilja došlo. S druge strane možemo pogledati tekstove Borisa Dežulovića koji se u svojim kolumnama u nekoliko navrata dotaknuo nogometnog nasilja. Njegova pozicija isključuje kontest i dublju analizu, već on komentira pojedinu situaciju i osuđuje svako nasilje. Tako on u sasvim stvarnom svijetu primjećuje nogometne huligane i o njima često piše u svojim kolumnama. Knjiga *Diego Armando i sedam patuljaka*, zbirka je Dežulovićevih kolumni, u kojoj se nalazi tekst *Odvjetnički ured Obilo, Pobilo, Zdrobilo & Oglobilo* gdje autor postavlja pitanje kako se društvo nosi s problemom huligana.

„Što međutim, kad hrvatska navijačka plemena jednog dana skinu tijesne kockaste dresove i podliveni pivom umjesto stadiona počnu rušiti nebudere, kasarne i crkve, što kad počnu minirati pruge i vlakove, i umjsto protivničkih navijača počnu ubijati „civilno stanovništvo“?“

To je, uz pokoju aforističku doskočicu, trebala biti poanta mog ogleđa o toj osebujnoj hrvatskoj subkulturi, kad me zatekla vijest iz Zagreba, gdje je grupa od dvadesetak vandala, tatara i huna u klasičnoj zasjedi sačekala vlak na liniji Ljubljana-Solun, zasula ga betonskim blokovima i kamenjem, demolirala i na koncu zapalila, ozlijedivši pri tom nekoliko putnika. Svugdje u svijetu za pokušaj višestrukog osobito okrutnog ubojstva četvorica uhvaćenih bi po kratkom postupku dobila višegodišnje robije. Bilo bi tako vjerojatno i u ovom slučaju, da istraga nije pokazala kako se radi o – nogometnim navijačima.³³

Autor u svom tekstu ironizira besmislenost nasilja koje je društvo u stanju racionalizirati, objasniti ili čak štititi kada je u čitavu priču upleten nogomet. Autor u nastavku svoga teksta izraz dovodi do sarkazma kojim nastoji podebljati svoju poantu:

³³ Boris Dežulović: *Odvjetnički ured Obilo, Pobilo, Zdrobilo & Oglobilo*; u: *Diego Armando i sedam patuljaka*; Jutarnji list; Zagreb, 2011.; str. 31.

„Ako mi je na kraju novinarske karijere dopušteno zlorabiti medijski prostor za malu reklamu, evo i besplatnog pravnog savjeta za vas: smjerate li ovih dana obljačkati banku, zapaliti nečiju nekretninu, kakav gradić ili manju otočnu državicu, ili pak silovati susjedu, ubiti ženu, zašto ne – uradite to bengalkom, u dresu omiljenog nogometnog kluba i zaogrnuti hrvatskom zastavom. I, da – ne zaboravite na ženino truplo prije nego se ukoči navući dres slovenske reprezentacije.

Potom ćete se, naravno, javiti odvjetničkom uredu Obilo, Pobilo, Zdrobilo & Oglobilo i tražiti onog novog advokata Dežulovića. Policiji ne govorite ništa. Zapamtite, vi ste navijač.“³⁴

U više svojih kolumni Dežulović komentira ispade nogometnih huligana. U tekstu *Grad koji se užasavao izlaska navijača* komentira donošenje Zakona o navijačima gdje kritizira zakon navodeći kako je najstroža kazna koja je tim zakonom predviđena jest doživotna zabrana prisustvovanja nogometnim utakmicama. No, Dežulović u svom tekstu nudi jedno drugačije rješenje:

„Dalo bi se, uostalom, raspravljati o tome koliko je zabrana ulaska na stadion uopće kazna, a koliko zapravo nagrada: ja bih, recimo – upravo obrnuto – huligane kažnjavao zabranom napuštanja stadiona. Najgori bi dobivali kaznu doživotne zabrane. Do kraja života gledali bi Hrvatsku nogometnu ligu. Svaku subotu policijski kombiji bi ih odvodili na gostovanja u Zaprešić, Osijek ili Koprivnicu, i lisicama vezani za ogradu gledali bi bogami svih devedeset minuta, uključujući i sudačku nadoknadu. Tek bih možda nakon pet godina dobrog vladanja dopustio da ih u poluvremenu posjeti obitelj.“³⁵

Boris Dežulović se u svojim kolumnama na ironičan način osvrće na zbilju u kojoj živimo. Nogomet je jedna od čestih tema njegovih tekstova, a budući da je i sam navijač nogometnog kluba Hajduk, prema huliganima, koji nerijetko svojim postupcima sramote prave navijače

³⁴ Dežulović: o.c.; str. 32 – 33.

³⁵ Dežulović: o.c.; 73.

posebno je strog, što se dade zaključiti iz njegovih tekstova, ali i iz ovih nekoliko, gore navedenih citata.

Budući da je nogomet upleten u mnoge društene sfere uopće ne čudi činjenica da se nogometni stadioni ponekad upotrebljavaju kao platforma za izricanje različitih stavova. Nick Hornby dobro je u svojoj knjizi primjetio i klasnu razliku između navijača. Razlika se odnosi na navijače koji strastveno prate svoj klub i one koji su spremni na stadione unijeti kaos. Hornby u huliganima prepoznaje mlade ljude koji su nezadovoljni svojom sadašnosti, a ne vide ni svjetlu budućnost, no i takvi mladi ljudi produkt su društva koje ih brzo osuđuje čim do nasilja na stadionu dođe.

2.2. NAVIJAČICE – rodni stereotipi; klasne razlike;

U nastavku rada bavit ćemo se rodnim stereotipima u književnosti koja govori o nogometu. Poglavlje nosi naslov *navijačice*, tek toliko da zadovolji formu političke korektnosti, a inspiriran je člankom³⁶ o grupi od pet navijača nogometnog kluba Rijeka koji su putovali 48 sati različitim prijevoznim sredstvima kako bi stigli u Torshavn na Farskim Otocima gdje je Rijeka igrala utakmicu trećeg pretkola Europske lige protiv Vikingura. Među vjernim navijačima bila je i jedna žena – Helena, profesorica povijesti u osnovnoj školi. Ona i Nick Hornby bi se, zasigurno, dobro razumijeli.

U ovom dijelu naglasak će biti na kratkoj priči „Udarac u psihu“ Julijane Matanović. Kratka priča dio je kolektivne zbirke „Slobodan udarac“, a bavi se temom rekonstrukcije djetinjstva. U toj priči pratimo pripovjedačicu koja se vraća u mjesto gdje je odrasla i prisjeća se svoga djetinjstva, pa možemo očekivati pomalo naivnog pripovjedača koji u svoje rečenice upliće pregršt stereotipa. Glavna junakinja dobila je zadatak da napiše priču o nogometu, igri koju je igrala kao djevojčica.

„Ako ponovno zakoračiš na našu livadu na kojoj si momke zadivljavala svojim driblinzima, rodit će ti se ideja za pisanje o nogometu. (...)“

Nekoliko sam puta pričala u redakciji da sam kao osmoškolka igrala nogomet. Sjetili su se toga kad su se dogovarali oko projekta objavljivanja knjige uz lipanjsko svjetsko prvenstvo, znaš ono, knjiga uz novine. I tako, možda možda misle, fora, napisat će priču iz života.“³⁷

Tako saznajemo čime se ona bavi, a priča započinje kada se vrati kući u potrazi za pričom.

„Ti znaš da ja više nikada neću biti stalna stanovnica našeg gradića“, ponavljala sam mu kad god bi servirao neku novu informaciju na temu mjesnog napretka; (...) o preseljenju nogometnog stadiona i montiranju novih

³⁶ Novinski članak objavljen je u Novom listu 1. Kolovoza 2014. godine.

³⁷ Julijana Matanović: *Udarac u psihu*; u: *Slobodni udarac – nogometne priče*; Fraktura; Zagreb, 2006.; str. 5-6.

tribina napravljenih po nacrtu onih prijašnjih, drvenih, hrastovih, s kojih smo odgledali sve susrete regionalne lige, sve derbije i sva prvomajska natjecanja debelih i mršavih. S nje smo dalekozorima kupljenima na pijaci – na štandu rezerviranom za švercere iz Poljske – u jednoj prigodi analizirali stražnice nogometaša zagrebačkog prvoligaša. Nas pet najmlađih omladinki mjesta povuklo se u zadnji red, i već u desetoj minuti radnosno i jednoglasno zaključilo kako je najuspješniji i najpopularniji gost, koji se na naslovnica novina smješi češće od Kiće Slabinca, građen kao daska, za razliku od Zokija, naše lokalne nogometne zvijezde čije su tjelesne stanice nekom ozbiljnom analizom mogle potvrditi da je mladić prije neizbrojivo puno godina bio Apolonov nećak.³⁸

Glavnu junakinju ove priče njoj bliski ljudi nastoje ponovno privući u rodni kraj podsjećajući je na neka prošla vremena i mnoge promjene koje su se dogodile. A promjenio se stadion na kojem je nekada provodila mnogo vremena i tako zaključujemo da je upravo nogometni stadion bio mjesto oblikovanja identiteta glavne junakinje. Nadalje mjesto oblikovanja identiteta je i pojam o *drugima*. U ovoj priči junakinja govori o *drugima*, o onima s druge strane pruge, o onima koji su igrali graničara umjesto nogometa.

„Livade s obje strane bile su posve nalik jedna na drugum ili je to bila samo jedna livada pravilno raspoređena između njih i nas. Mi s *ove* strane igrali smo nogomet, a oni s *one* graničara, mi s *ove* išli smo u jutranju, a oni s *one* u poslijepodnevnu školsku smjenu, mi s *ove* rjeđe smo posjećivali nedjeljne mise od njih s *one* strane, mi s *ove* stanovali smo u udobnijim sobama i pili pola litre svježeg mlijeka na dan, za razliku od njih s *one* koji su dijelili krevete i radovali se plavom emajliranom lončinju napunjenom toplim čajem skuhanim od lipova cvijeta ubranog s drveta u dvorištu vaktarnice.³⁹

Iako nije posve jasno tko ti *drugi* zapravo jesu: jesu li *drugi* samo iz susjedne ulice, jesu li oni navijači nekog drugog kluba, jesu li oni odvojeni u *druge* zbog drugog mjesta u kojem žive ili

³⁸ Matanović: o.c.; str. 8.

³⁹ Matanović: o.c.; str. 10.

su pripadnici druge nacionalnosti ili vjere, teško je reći upravo zbog toga jer neke razlike kojima bismo mogli detektirati njihov identitet nisu posebno navedene, a u jednom trenutku te su razlike posve zanemarene. Možemo pretpostaviti kako razliku između jednih i *drugih* čini to što jedni žive u selu, a drugi u gradu. Tu se automatski nameće i klasna razlika među njima.

„I mi s *ove* i oni s *one* strane imali smo ipak i nešto zajedničko. Nismo nosili satove. Kroz vrijeme su nas vodili vlakovi. Utakmice smo dogovarali u terminu poslije ubrzanoga za Zagreb, na spavanje smo išli poslije polaska virovitičkoga šinobuse, ustajali smo čim bismo čuli zvuk ekspresne *Podravke*. Naši su bližnji bili ljubomorni na *jžove* konduktore, na vlakovođe, na putničke vagone i parne lokomotive. Vidjeli su u njima naše putokaze, uspavanke i dadilje.“⁴⁰

Pitanje klasnih podjela u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji još uvijek je problem recentnih istraživanja. Često se razlike opisuju na razini selo – grad, što je vrlo vjerojatno slučaj i u ovoj priči. Iako je u brojnim djelima u kojima je nogomet zastupljen, pojam o *drugima* vrlo važan dio jer se uglavnom referira na druge navijače, na suportnu ekipu jer je nogomet sport koji u svojoj samoj srži sadrži dvije suprotstavljene strane, u ovoj priči *druge* je teško identificirati.

Budući da je nogomet sport koji se uglavnom vezuje uz muškarce, takvim se stereotipima povodi i okolina glavne junakinje.

„U društvu njih s *one* strane, bila je samo jedna djevojčica. Zvala se Ivka. Bila je pjegava, visoka i plava. Nosila je haljine cvjetnih, kariranih, prugastih uzoraka, s puf-rukavićima i bijelim kragnicama. (...) Ivka je haljinu u struku stezala remenom. I podizala nekoliko centimetara iznad koljena. Između bijelih dokoljenki i završnog ruba haljinice pokazivala su se sitna mršava koljena. (...) U društvu momaka s naše strane pruge bila je također jedna djevojčica. I bila je

⁴⁰ Matanović: o.c.; str. 12.

dva mjeseca mlađa, deset centimetara niža i najmanje pet kilograma teža od Ivke. Imala je tamnu i jaku kosu. Majka ju je, vječno žalosna što nije uspjela roditi muškog potomka, šišala jednaput mjesečno, trimerom, na dvorištu. (...) Djevojčica je najčešće odijevala traperice kupljene u komisionaru. Mrzila je državne praznike koje je, više zbog svijeta a manje zbog roditelja, morala provoditi obučena u lakirane čizmice i sandale. Voljela je slatko, drugaricu iz hrvatskog, tenisice i nogomet. (...) U usporedbi s Ivkom, bila je ružna, neposlušna, muškobanjasta i neprilagođena. Unatoč jednoglasnim ocjenama mještana, meni se jako sviđala. Kako i ne bi? Jer, bila sam to ja. Jedini ženski primjerak koji je znao i koji je uživao u vještinama prave muške igre.“⁴¹

Ivka, lik je koji se savršeno uklapa u sliku djevojčice. Sve karakteristike su tu: pjegava, visoka, plava, nosi haljinice, bavila se „ženskim“ hobijima poput vezenja goblena. Njoj suprotstavljena je muškobanjasta djevojčica tamne i jake kose i, naravno, igra nogomet. Lik Ivke po svim je karakteristikama suprotan glavnoj junakinji i na taj su način kristalno jasno opisani svi stereotipi koji se pojedinim stranama pripisuju. Djevojke koje su ženstvene, nose suknje i vezu goblene nikada ne bi pratile nogomet, a kamoli ga igrale, dok su one druge, koje igraju i prate nogomet, gotovo uvijek muškobanjaste. Vraćamo li se ponovno na Hornbyjevu tezu o *muškosti cijele stvari*?

„Muškara obična, što od tebe drugo očekivat. Nogomet, umjesto da vežeš križice na panami i pobjeđuješ na takmičenju u ručnim radovima. Sve su curice za Prvi maj u radničkom domu izložile svoje miljee, samo tvoga nema. Piši Vileru da ti naštampa goblen nogometnog stadiona i jedanaest majmuna na jednoj polovici i još toliko na drugoj. Utakmica debeli i mršavi, to je tebi godišnji izlazak. Još ćeš se kao i ostale počet vucarati po tribinama i dolaziti mi kući s crvenim mrljama po vratu. Kud onda sina nisam rodila? I nisi ni za što

⁴¹ Matanović: o.c.; str. 10 – 12.

nego za slastičarsku snaju. Samo što se kod njih ljeti rinta, a ne skače za lopotom.“⁴²

Majka glavne junakinje vrlo teško prihvaća karakter vlastite kćeri jer se on ne uklapa u sliku koju je uobičajeno vidjeti. Glavna junakinja ne sličić Ivki, što bi njezina majka željela.

„Znala sam da je mama protiv mog igranja nogometa, znala sam da se srami kad je zaustavljau na ulici i u lice joj govore: „Šteta, gospođo Hodak, šta mala nije muško. Pa ta bi završila u Dinamu.“⁴³

Naposlijetku, glavna junakinja ipak odustaje od nogometa i napušta svoje mjesto. Svoju odluku prvo govori svojem prijatelju.

„Odluku o povlačenju iz nogometa donijela sam na Praznik rada. Ne zbog toga što sam, posjetivši izložbu ručnih radova, bila ljubomorna na ponovno pohvaljene leakrilne miljeiće svojih školskih kolegica, nego zbog toga što sam na povratku vidjela svoju ekipu kako, i to bez moga znanja, sjedi u centru, pred Šabanovom slatkarom. Dečki čije su se frizure, nalaštene čičkovim uljem, presijavale na poslijepodnevnom suncu, šepurili su se u drušću krhkih vezilja. Još je samo da ugođaj bude potpun, nedostajalo razmjenjivanje mustri za početnike. (...) „Luka, od sutra više ne igram nogomet“, obratila sam mu se oslonivši svoju ruku na njegovo rame. Otišao je bez riječi. Na Praznik rada. Bit će to jedini datum kojemu nisam dopustila oputovati u zaborav. (...)„Krivo smo se onda razumjeli“, reći ću mu puno godina poslije. „Ja sam svoju tešku odluku željela prvo povjeriti tebi, željela sam ti reći kako sam povrijeđena, kako sam vidjevši sliku pred slastičarnicom postala svjesna da im je Šeki važan samo kao nogometaš. Htjela sam ti reći da me je bolio smijeh ženskica koje su

⁴² Matanović: o.c.; str. 14.

⁴³ Matanović: o.c.; str. 15.

bile sposobne samo za jedno. U hladu lipe paziti da nakon tri crvena križića uvuku crni moline konac i nakače crnu točkicu na bubamarina leđa.“⁴⁴

U priči *Udarac u psihu* pratimo ženskog lika koji se suočava sa svojom prošlošću, djetinjstvom u kojem se nije uklapala u standardne kalupe koje je društvo njoj unaprijed namijenilo. Kako bi dočarala stanje u kojem se lik nalazio autorica je iskoristila brojne stereotipe o ženama igraju/prate nogomet. Glavnoj junakinji koja je, naravno, muškobanjasta, neotesana, gruba, suprotstavljen je lik mile, ženstvene djevojke koja nosi haljine i veze goblene. Ovakva stereotipna karakterizacija u ovoj je priči iskorištena na jedan vrlo neinventivan način.

Za razliku od Julijane Matanović, autorica romana *Parabajka* Ivana Kovačić⁴⁵ vješto je izbjegnula pritisak stereotipa i uobičajene ladice u koje se smještaju ženski likovi koji prate i/ili igraju nogomet. Roman *Parabajka* sastavljen je od niza povezanih kratkih priča koje podsjećaju na dnevničke zapise. U romanu pratimo glavnu junakinju koja govori o događajima iz svoga života, o djetinjstvu provedenom na otoku, o smrti oca, te o zaljubljanju u djevojku koju je upoznala igrajući nogomet. Glavni lik u romanu nogomet prati i kao navijačica, ali ga i sama igra pa možemo pratiti različit raspon emocija unutar lika dok nogometnu utakmicu gleda na televiziji, i potpuno druge emocije kada je u nogometnu utakmicu uključena kao igračica. Roman je pisan u prvom licu te iskazi glavne junakinje posloženi su gotovo kao dnevnik. Vrlo rano u romanu saznajemo da junakinja igra nogomet na mjestu koji naziva *Pješčana livada*, a tim čini lezbijska ekipa. Tamo glavna junakinja upoznaje Variju, ženu u koju se strastveno zaljubljuje. Budući da je Varija u vezi, njih dvije mogu komunicirati samo preko interneta, pa je u romanu taj način komunikacije i grafički odvojen od ostatka teksta.

„**Varija:** no...

jesi vidjela nove nogometne planove

⁴⁴ Matanović: o.c.; 21 – 22.

⁴⁵ Ivana Kovačić rođena je 1979. godine u Splitu. Osnovnu i srednju školu pohađala je na otoku Hvaru. U Zagrebu je studirala hrvatski i ruski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu. Bavi se prevodjenjem, pisanjem, čitanjem i sudjelovanjem u umjetničko-aktivističkim projektima.

red, rad i disciplina

ja: jesam. ajmo skupit svoju ekipu, jesi in?

Varja: ne znam...mogu probati biti

ovisi o feelingu

mogu se potruditi biti uravnotežena ako su drugi ok

ovaj sadašnji nogomet mi je postao malo bljak

mislim, dolazim tamo napucavati loptu, a ne ispucavati se po ljudima

ja: moja će biti ekipa neuravnoteženih :)

po njihovoj optici, naravno :)

Varja: a čuj, optika je čudna stvar

refleksije također

meni je jedino drago da kaj se cijelog tog nogometnog društva tiče nisam s

nijednom ženom ili djevojkom imala ništa intimno...⁴⁶

Glavnu junakinju u romanu i Varju povezuje ista stvar – nogomet, i one ga obje igraju. U tekstu se ne stavlja fokus na nogomet kao nešto u što se smiju petljati samo muškarci, pa i junakinje ovoga romana nisu muškobanjaste, svoje vrijeme ne provode isključivo u muškom društvu, ne jadikuju o tome kako se kao djevojčice nisu igrale s lutkicama što bi bili neki uobičajeni opisi koji bi se vezivali uz djevojke koje zanima nešto što se godinama smatralo kao nešto što pripada muškom dijelu populacije te je u tome jasno vidljiva razlika između junakinja u priči Julijane Matanović i u romanu Ivane Kovačić. Kovačić, kao autorica, pak, ne poteže stereotipe kako bi opisala svoj lik. Njezin lik, osim što nogomet rekreativno igra, ona utakmice i prati.

„Umjesto da ugasim televizor i ustanem, promijenila sam program i našla se na koljenima ispred ekrana. Ajmeee! Zaboravila sam da se danas igra *El Clasico*, Real gostuje kod Barcelone. Odmah sam se vratila u fotelju, podmotala noge, tek je 23. minuta utakmice. Za mene je to bio užitak ravan seksu, ako ne i veći i kao takav najbolji način da dočekam ono što sam čekala cijeli vikend – odlazak na Pješčanu livadu u nedjelju ujutro. Bila je tada već subota navečer.

⁴⁶ Ivana Kovačić: *Parabajka*; Zigo; Rijeka, 2013.; str. 47

Ronaldinho se prošetao kroz Realovu obranu „kao da me nema“ i zabio treći pogodak. Prekrižio se i podigao ruke prema nebu, a nakon toga ih je tako nježno zamotao oko vrata Etoa – da se cijelo moje biće promeškalo u nekom blaženom osmijehu kao u maternici sreće.“⁴⁷

Prije nego što je skoro ugasila televizor, junakinja je planirala početi učiti, no činjenica da je zaboravila na El Classico i je slučajno naišla na utakmicu, njoj predstavlja veliko zadovoljstvo. Ona razumije nogometne taktike i prepoznaje dobre poteze te u nogomet ulaže puno strasti i emocija, a zbog pogotka se, kako sama kaže, veseli čitavim svojim bićem.

Osim El Classica, glavna junakinja prati i Ligu prvaka.

„Sumanuta trka za pogotkom s obje strane preuzela je funkciju mog krvotoka i hranila sve organe. Osjećala sam se stvarna, ostvarena i prisutna duhom samo ko DNK na Varjinim dlanovima. Jedanaesterac za Chelsea prilika za poravnavanje rezultata. Frank Lampard namješta loptu na bijelu točku. Blijed je, ne gleda prema голу i lopti, već gleda nagdje gore i ne spušta glavu sve dok ne čuje sučev zvižduk. Onda raspali po lopti i pogodi, a jedna mala suza pojavi se u kutu njegova oka. Komentator objašnjava da mu je prošli tjedan preminula majka.“⁴⁸

Kada glavna junakinja govori o nogometu u njezinim riječima možemo iščitati čitavu paletu različitih emocija. U ranije navedenom citatu, ona prolazi faze od iznenađenja jer je slučajno naišla na utakmicu koju je bila zaboravila te gledajući utakmicu svoj užitak vrlo jasno opisuje. U ovom citatu toliko se predaje i uživljava u utakmicu da osjeća kako je *trka za pogotkom s obje strane preuzela funkciju krvotoka i hranila sve organe*. Budući da i sama igra nogomet opis izvođenja jedanaesterca vrlo je detaljan. Da bi se netko bavio sportom, pa tako i nogometom važno je da posjeduje natjecateljski duh, glavna junakinja romana *Parabajka* odbija biti potlačena i u igri hrabro se odlučuje izboriti za svoje mjesto u ekipi.

⁴⁷ Kovačić: o.c.; str. 53.

⁴⁸ Kovačić: o.c.; str. 55.

„Nisam mogla ni pogledati Varju. Dolazila sam zato da je ne pogledam, zato da pogledom prođem kroz njezin uporan pogled tužnog psa koji me stalno pratio iza leđa Kos kao kroz zrak. Dolazila sam zato da ih to što me nema ne uljulja u uvjerenje da su sretni i bez problema. Dolazila sam zato što sam voljela igrati nogomet više nego one obje zajedno. Tu tešku situaciju ponekad je neizdrživom činila grubost kojom se Sup Starješina obrušavala na mene tijekom utakmice. Igrala je u napadu kao i ja, ali je bila starija i na Pješčanoj livadi prisutna od prvog dana. Pokušavala sam igrati više u vezi, vraćati se u obranu, ali to nije pomoglo. Kad je jednom trebalo izvesti slobodan udarac, Sup Starješina samo mi je otrgnula loptu iz ruke. Tada sam odlučila da ću se boriti za svoju prirodnu poziciju u napadu, a to je značilo ponekad biti gruba prema njoj, svojim reakcijama prouzrokovati još veću netrpeljivost.“⁴⁹

Glavna junakinja u romanu zaljubljuje se u djevojku Varju koju upoznaje na nogometu, no Varja je već u vezi, ipak njih dvije nastave održavati kontakt. Mnoge stvari se dogode dalje u romanu, pa tako dvije djevojke odluče konzimirati svoju ljubav, a onda to neslavno završi jer Varija nije spremna prekinuti svoju vezu. Takva vrsta romantične nestabilnosti utječe i na glavnu junaknju romana čije postupke analiziramo u ovom tekstu. Kao što smo već napomenuli, junakinja romana koja je ujedno i pripovjedačica vlastite priče igra nogomet, no to joj, nakon problema s djevojkom Varijom, počinje predstavljati problem. Emocije koje se sada pojavljuju nisu isključivo vezane uz nogomet kao igru. Iako je Variju htjela izbjeći, ljubav prema nogometu prevladala je u odnosu na potencijalnu neugodnu situaciju do koje bi moglo doći pri susretu s Varijom. Kako bi pokazala određenu vrstu novostečene snage, odlučnosti i samopouzdanja, glavna junakinja odlučuje se suprotstaviti starijoj i iskusnijoj suigračici.

„Uvijek se trudila biti bolja osoba i po tome je bila prava špic-igračica. Inače, u igri stajala je uvijek jako nisko za napadačicu, i tada bi se često dogodilo da se ja umjesto nje nađem ispred gola. Jedne je nedjelje u takvoj situaciji Sup opet

⁴⁹ Kovačić: o.c.; str. 88. – 89.

izgubila živce, povukla tenisicom liniju preko koje ne smijem prijeći na terenu. Svi su samo gledali, nitko se nije htio miješati, bilo je normalno da se Sup tako ponaša.“⁵⁰

S obzirom na to da i suigračicu glavne junakinje ne krasi preveliko strpljenje, što u sportskom dvoboju može zapravo biti i pozitivna stvar ako pridonosi pobjedi tima, ipak do problema dolazi ako unutar tima vlada nesklad. Kako ne bismo previše detaljno ulazili u analize pojedinih likova i radnje koje ispadaju iz konteksta, poanta ovih citata jest pokazati kako se priča koja uključuje dvije ključne riječi - nogomet i žene, može ispričati onako kako zapravo jest ne posežući za stereotipima koji se inače vezuju uz ranije navedene ključne riječi.

Ovaj roman pokazuje kako nogomet nije priča koja se isključivo priča iz muške perspektive, već žene također mogu prolaziti kroz isti spektar emocija kada je u pitanju nogomet, bilo da ga junakinja gleda ili igra. To nije slučaj s glavnom junakinjom iz priče Julijane Matanović koja vrlo stereotipno opisuje djevojčicu koja igra nogomet, ona je muškobanjasta, više se druži s dječacima, ne nosi haljine i slično. Kako bi to prikazala, autorica Julijana Matanović glavnoj je junakinji suprotstavila lik Ivke koja je savršena djevojčica i posve je suprotna od glavne junakinje. Iz ova dva teksta vidljivo je kako se na dva posve različita načina može opisati ženski junakinja koja sudjeluje u toj, kako je ranije navedeno, „muškoj stvari“. Nogomet je u romanu Ivane Kovačić tek usputni motiv i ne čini glavninu priču. Na koncu, za nogomet se i kaže kako je to „najvažnija sporedna stvar na svijetu. Ipak, za opis lika Kovačić je iskoristila mnogo manje stereotipa no Julijana Matanović.

⁵⁰ Kovačić: o.c.; str. 89.

2.3. NOGOMETAŠI – mediji; emocije;

Većina prozних djela analiziranih u ovome diplomskom radu tematizira nogomet sa strane navijača i ljudi koji prate nogomet „izvana“. Borivoj Radaković u priči *Gol* opisuje nogometaša, mladića koji se na profesionalnoj razini bavi nogometom. Priča je pisana u trećem licu, a počinje na utakmici u trenutku kada glavni lik postiže pogodak.

„Spremio se za skok, ali netko ga je snažno udario u pleća i on već hoće pasti i zakotrljati se po travi jer to je penal, „Sudac, *penal*, pička ti...“, uto ispred njega bljesne bjelina lopte pobjeći će ako smjesta ne krene, ali mu se onaj što je skočio na njega ruši niz leđa, vuče ga za dres i dere mu kožu. Ne može od njega potrčati pa zaurla: „Jebem ti...!“ i baci se nogom prema lopti, pogađa je, zna da ju je pogodio, ali mu tada nešto silovito iz svijesti izbija svijet i pred njim je mrak koji mu je zasjeo na prsa i on hakne, ali crnilo se diže, *golman!*, valja se kraj njega, a grotlo gromi jer gol je, *go-goooool* i on se odbija od trave dok se sa svih strana prolamaju eksplozije i tutnji orljava glasova, trči prema rukama koje svijevaju pred njim i mašu, i plješču. Juri kroz oblak rumena dima, zaustavlja se na crti, pa staje razmaknutih nogu na rub igrališta, stiska pesti u visini struka i rikne iz želuca: „Pička im materina paragvajska!“ i u taj čas vidi kako mu s usana pršte crvene kapi i istodobno mu se iz cijeloga tijela sjuri sva moć i sune u korijen nosa i čelo kao bol koji ga u trenu razbistri – to mu lipti na nos i slijeva mu se niz bradu, i majica mu je natopljena, i slano mu je u ustima.“⁵¹

U ovom kratkom odlomku prikazan je nogometaš u trenutku postizanja gola. Postizanje pogodaka bit je nogometa i vrhunac svake utakmice upravo su golovi. Naravno, ti trenuci mnogo znače igračima, kao i navijačima, a svi osjećaju napetost u sekundama prije no što do gola dođe bilo da se gol željno iščekuje ili ga se pokušava spriječiti. U gore navedenom odlomku, napetost prije pogotka sjajno je izrečena. Dugačka rečenica lijepo opisuje trenutak

⁵¹ Borivoj Radaković: *Gol*; u: *Slobodni udarac – nogometne priče*; Fraktura; Zagreb, 2006; str. 77.

kada, iščekujući pogodak zadržavate dah, a tek kratki zarezi služe da ipak malo zraka prosrknete kroz zube. U ovoj situaciji čitatelj je zapravo navijač koji čeka rasplet, hoće li lik na kraju zabiti gol, te ovu podužu rečenicu čita stisnute čeljusti. Na kraju ovog odlomka saznajemo da je u postupku postizanja pogotka, glavni junak zadobio ozljedu, ranu na licu koja krvari, pa ga stoga sudac šalje van iz igre.

„Ide polako prema sredini igrališta, drži glavu visoko. Sudac mu odlučno, ispruženom rukom pokazuje da izađe s igrališta u visini sredine terena gdje već uz aut-liniju stoji klupsk liječnik koji ga dočekuje i prska mu vodu u lice, onda mu grubim pokretima opipava kost i hrskavicu. Dok ga liječnik sređuje, prilazi mu izbornik i grli ga:

„Dobro je, Grga, dobro je! Možeš dalje?“

Grgu preplave njegov očinski dodir i briga: „Mogu!“ izgovara u liječnikovu šaku, a traži izbornikov pogled i u njemu pohvalu, ali izbornik se okreće prema igralištu.⁵²

Karakteristike koje se najčešće pripisuju vrhunskim sportašima su upornost, disciplina, rad; upravo takav je i glavni junak ove priče koji unatoč tome što je zadobio ozljede nastavlja igru, a osim toga, njemu, očito, treba poticaj i podrška koju traži od trenera što je vidljivo u trenutku kada traži njegov pogled i pohvalu no to ne dobiva. Trener je fokusiran na svoj dio posla te u nastavku kaže:

„Beli spava tamo gore. Reci mu da se vraća nazad, jer ostaje rupa“, govori mu, a onda se promuklim glasom zadere prema travnjaku: „Ruši ga, Miki, što ga maziš koju pič-... Pero, *slomi ga! Tako!*“ Onda, ne okrećući se, progovori Grgi: „Sad ćeš ti. *Sudac!*“ i dok se protivnički igrač valja na terenu, maše sucu i daje mu znak da je njegov igrač spreman, pa drugom rukom udari Grgu po

⁵² Radaković: o.c.; str. 78.

stražnjici: „Hajde sad!“ i on se odapne, pa praćen halabukom jurne preko igrališta na svoje mjesto.“⁵³

Trener glavnog junaka, Grgu, vraća u igru, pritom dajući upute ostalim igračima. Upute su vrlo nasilne i izrečene grubim jezikom što je također dio lingvističkog inventara koji prati priče o nogometu.

„Dok ide prema svlačionici, na aut-linji ga dočekuje televizijski komentator s navijačkom kopicom i pred lice mu stavlja mikrofon, zasipa ga čestitkama i pitanjima. Grga ne zna bi li pokrio nos ili ne. Odgovara da je sretan što je već na svojoj prvoj utakmici za reprezentaciju dao gol. Ne zna što bi dalje rekao, pa ponavlja što i svi, da su ostvarili pobjedu jer su je više željeli. Kazuje da ga nos ne boli, zapravo boli ga, ali se na to ne obazire i jedva čeka narednu utakmicu. Ne strahuje od Engleza: „Samo mi dajte loptu u kaznenom prostoru, onda se ne bojim nikoga.“⁵⁴

Mediji – vrlo važan dio nogmeta i platforma koja je oko nogometu stvorila čitavu mitologiju koju danas uz taj sport povezujemo. Upravo su mediji ti koji su od nogometu napravili veliki biznis. Teme marketinške prodaje nogometu dotaknuo se i Viktor Žmegač u svom eseju *Kant igra nogomet* gdje nogomet naziva „kraljevskim sportom“ te za njega kaže kako se sve utakmice bile one „dobre“ ili „loše“ nazivaju samo utakmice, što primjerice u umjetnosti ne funkcionira i u tom području doista postoji „loša“ (plitka) i „dobra“ (zahtjevna) djela kako ih je klasificirao Žmegač. Dok utakmice bilo da se igraju na nekom malom seoskom igralištu ili se igraju na velikim stadionima, one su u i jednom i drugom slučaju tek – utakmice. Žmegač u svom tekstu analizira razliku između amaterskog i profesionalnog sporta, te kaže kako je nogomet koji se igra u provinciji po svojoj amaterskoj naravi moralan. „To dakako ne znači da u njemu ne može biti grubosti, razbijenih glava, udaraca u cjevanicu, hitnih intervencija s nosiljkama. (...) U tisućama malih mjesta, u kojima se susret odvija na ledini i bivšem pašnjaku, lopta je također okrugla, ali nije žeton u igri koja se zbiva iznad,

⁵³ Radaković: o.c.; str. 78.

⁵⁴ Radaković: o.c.; str. 78 – 79.

pokraj ili ispod sporta. Lopta je jednostavno lopta, i nije predmet „koji život znači“. Drugim riječima, dečki, domaći, a ne globalizacijski komponirani igraju posve naivno. Kao što je lopta samo lopta, tako je i doigravanje samo doigravanje, driblanje samo driblanje.“⁵⁵ Nasuprot amaterskom nogometu koji se igra s puno istinskih emocija, Žmegač stavlja nogomet sa svjetskih stadiona. „Ondje se igra vrhunski nogomet, brz, spretan, kombinatorički bogat. Rekli bismo, to je istinska umjetnost, a nogometaši su artisti. Međutim, nije tako, bar ne u filozofskom smislu. (...) Tko je veći umjetnik? Igrač iz Pčelića ili igrač iz Madrida?“⁵⁶ Žmegač napominje da rastom tendencije da se sport komercijalizacija nekadašnji naivan zanos postaje krinka. „Danas smo svjedoci uznapredovale faze. Igrači se odmjeravaju, kupuju i prodaju poput bankovnih dionica: dionica žive vage. Mešetarenje i ucjena smatraju se kavalirskim deliktima. A neki igrači za vrijeme trke po terenu strelovito doživljavaju slike svoje budućnosti. Trčim li sada za vikendicu ili neobarokni dvorac s pogledom na more? Ovisi o ishodu utakmice. Sigurno je samo to da su golovi međunarodno platežno sredstvo.“⁵⁷

U Radakovićevu tekstu glavnom junaku nakon intervjua prilazi suigrač i govori: „Kae, mali, postal si zvezda, a?“; nakon prvog gola za reprezentaciju Grga postaje zanimljiv medijima. A u priči rekonstruiran je gotovo svaki intervju koji igrači daju nakon utakmice. Vrlo šturi i isplanirani odgovori. Uloga medija u nogometu kao i stvaranje nogometnih zvijezdi vrlo je opširna tema kojoj bi valjalo posvetiti čitavo jedno poglavlje, a možda i više od toga. No, ovim citatom tek smo se u tragovima toga dotakli.

„Dok se oblače izbornik im čestita. Kao za pohvalu pred svima protrlja Grgu po tjemenu. Ulazi pomoćnik i daje izborniku telegram. Izbornik ga pogleda i uozbilji se. „Dečki! Predsjednik države!“ Neki kliknu, pa se sve utiša, a izbornik počne svečano čitati: „Čestitam vam na sjajno izborenoj pobjedi. Hrvatski narod i svi hrvatski građani ponosni su na vas jer ste pokazali da je naša zemlja u vrhu svjetskog nogometa. Nastavite tako i pronosite slavu naše domovine. Želim vam uspjeh u narednim utakmicama i u samoj završnici!“ Svi

⁵⁵ Viktor Žmegač: *Filozof igra nogomet – Zapisi 2010. – 2011.*; Profil; Zagreb, 2011.; str. 9 – 10.

⁵⁶ Žmegač: o.c.; str. 11.

⁵⁷ Žmegač: o.c.; str. 12.

zagraje, ali izbornik diže ruku pa nastaje tišina. „Čuli ste što se od nas očekuje! Hoću da ginete na terenu! Svatko neka ispunjava svoje zadatke! Hoću potpun posluh! Idemo sad, autobus čeka!“⁵⁸

Sam državni vrh čestita nogometašima na pobjedi i uzdiže ih se ih na razinu narodnih junaka na koje su *hrvatski narod i svi hrvatski građani ponosni*. U nastavku je rečeno da je njihova zadaća *pronositi slavu domovine*. U utakmicama na kojima nastupa reprezentacija vrlo je lako stvoriti ideju o tradiciji i zajedništvu kako bi se gledatelji identificirali s, u našem slučaju, kockicama.⁵⁹ Trener u jednom trenutku jasno daje do znanja igračima kakav pritisak javnosti će morati izdržati kada im kaže: „Čuli ste što se od nas očekuje!“, jer su te riječi stigle od, ni više ni manje, nego predsjednika države.

„Pusti to, tetka, gdje je stari, daj mi starog!“

„Nije tu.“ (...)

„Tetka, ne zajebavaj me, gdje je stari, daj mi mamu! Što je bilo?“

„A jebiga, šta j bilo... Ne more t mater sade, eno je plače... A ćaća t, cijeli da je ludovao, da t ne pričam. Rekla m da ti e kažem, al jebga sade: jope pobenavio! Obukao odoru i sio pred televiziju da gleda. I pištolj držao u krilu. Mater t i ja kumle ga i molle, daj to amo, jebo te pištolj, ali ne da. Znaš i sam kako to ide kod njega, jebga.“

Grga protrne: „Što je bilo, je li koga ranio, je li sebe?!“

„Ma jok, nego... Kad si dao go, to sastavlo sa svije strna, puca ko oko Gospića, al niđe ko kod nas, sunce t jebem žarano.“⁶⁰

U ovom dijelu saznajemo da u Grginoj obitelji postoje određeni problemi, no mnogo je značajniji slijedeći citat:

„Što je, Mali? Umjesto da slaviš, ti...“

⁵⁸ Radaković: o.c.; str. 79 – 80.

⁵⁹ Zadnje Svjetsko prvenstvo u nogometu pokazalo je i kako marketing taj element identifikacije s nečim jako dobro iskorištava, pa se u dućanima, standardno uz prigodno pivo i čips, moglo još kupiti, bez pretjerivanja, i navijački kupus u posebnoj ambalaži na poznate crveno-bijele kvadratiće koje su zaštitni znak hrvatske nogometne reprezentacije.

⁶⁰ Radaković: o.c.; str. 80 – 81.

Grga ga gleda. Hoće reći da se ne događa ništa posebno, ali progovara: „Stari mi je...“, hoće zašutjeti, ali odjednom počne govoriti i nastavlja, i premda idi kako se izbornikovo lice mijenja i premda osjeća kao da tone u nešto iz čega nema povratka, i najradije bi prestao govoriti i bacio bi se izborniku na prsa i izridao se, ali govori mu kako strahuje da će mu se majka ubiti i da bi opet morao nazvati, a priželjkuje da ga izbornik zagrlji, ali izbornik ustaje, smrknut, bijesan, pa zaurla istim onim glasom promuklim od cigareta i deranja: „Jesam li rekao da zbranjujem svaku vezu sa svijetom? Za vas ne postoji drugi svijet osim ovog!“ U autobusu nastaje muk (...) „Ovo nije dječji vrtić! Jesam li rekao da predate sve mobitele? Neću da vas ovdje gnjave sa svojim usranim pizdarijskama kod kuće, pa kad ste na terenu da mislite na njih! U pitanju je narod! U pitanju je država! U pitanju je rat! (...) A ti...“ Gleda Grgu, sav se trese od nastojanja da se svlada, „pet tisuća eura! Deset tisuća eura! Što cmizdiš kao pička? Pička, eto što si. Pička jedna najobičnija! Neka se ubije! Bar više neće smetati.“⁶¹

Grga čitavo vrijeme u treneru pokušava prepoznati figuru oca jer, kako saznajemo, njegov pravi otac nije sasvim priseban. No, izbornik nema, niti želi imati, nekakav prisniji kontakt s igračima. Ipak izbornikova reakcija na Grginu priču malo je pretjerana. On pobjedu stavlja iznad svega, iznad svih vrijednosti u nečijem životu, a nogometnu utakmicu izjednačava s ratom. Osim toga, iz ovog citata vidimo poziciju u koju izbornik stavlja igrače – oni su odsječeni od svijeta jer kreću u svojevrstan boj za svoju zemlju.

Ova priča počinje na samom vrhuncu – golom koji postiže mladi nogometaš te na taj način priča ima vrlo uzbudljiv početak. No, euforija brzo splasne kada se nogometašu na leđa natovari teret „borbe za domovinu“ i novinari koji će njegov uspjeh iskoristiti tek za upečatljivi novinski naslov. Ova priča govori o nogometu „iznutra“ upravo zato jer pratimo nogometaša, nekoga kome je nogomet posao.

⁶¹ Radaković: o.c.; str. 82 – 83.

U svim navedenim i analiziranim tekstovima pratili smo likove koji nas, čitatelje, uvode u priču, one koji nam tu priču govore. Pratili smo i analizirali njihov pogled na nogomet „izvana“ i „iznutra“. Izabrani tekstovi pokazuju širok spektar aktera u ovim nogometnim pričama, a s njima vidljiva je i širina proizvodnje predodžbe o nogometu u fikciji. Kroz različite likove koji su na različitim razinama upleteni u nogomet vrlo se lako dalo iščitati i brojne emocije koje nogomet izaziva. Strast koju prema igri osjeća navijač nije ista kao ona koju osjeća nogometaš, no te su emocije jednako intenzivne, a one su razlog zbog kojeg se najširi spektar ljudi povezuje u skupine koje dijele tu strast. Zbog svega toga vidljivo je kako je nogomet vrijedna i inspirativna literarna tema.

3. NOGOMET I POLITIKA – ideologija; nacionalizam;

Nogomet je sport u kojem dvije momčadi od po 11 igrača nastoje postignuti više golova od suprotne momčadi – no, to je dobro poznato. U trenutku kada ta jedna momčad postane identifikacijska točka čitavog jednog naroda, logično je da tada nogometne utakmice postaju nešto više od običnog sportskog događaja. O tome je sredinom dvadesetog stoljeća pisao i George Orwell koji u sportu vidi jedan od uzroka međunacionalne netrpeljivosti.

„Sada, kada je kratki posjet nogometnog kluba „Dinamo“⁶² završen, može se javno reći ono što su mnogi razumni ljudi govorili privatno prije nego što je „Dinamo“ stigao. To je, da je sport neiscrpan uzrok neprijateljstva, i ako takva posjeta može imati ikakv učinka na anglo-sovjetske odnose, oni će jedino postati nešto lošiji nego što su bili prije.“⁶³

Orwell u svom eseju govori općenito o sportu, ne nužno o nogometu.

„Uvijek se iznenadim kad čujem ljude da govore kako sport stvara razumijevanje među nacijama i kad bi se obični ljudi svijeta mogli susresti na nogometu ili kriketu ne bi imali potrebu da se susreću na bojnopolju. Čak i ako ne znate konkretne primjere (recimo Olimpijske igre 1936.) kako internacionalna natjecanja dovode do orgija mržnje, to možete zaključiti iz općih principa. (...) Na internacionalnoj razini sport je otvoreno oponašanje ratovanja. Ali tu nije značajno ponašanje igrača, već odnos promatrača i, preko promatrača, nacija koje se dovode do bjesnila zbog tih apsurdnih takmičenja i ozbiljno vjeruju – barem kratko vrijeme – da je udaranje lopte i trčanje i skakanje za njom kušnja nacionalne vrline.“⁶⁴

⁶² Ruski nogometni klub Dinamo gostovao je u Velikoj Britaniji ujesen 1945. godine te odigrao nekoliko utakmica protiv vodećih britanskih klubova. Orwellov tekst objavljen je 14. prosinca 1945.

⁶³ George Orwell: *Sportski duh*; u: *Zašto pišem i drugi eseji*; August Cesarec; Zagreb, 1984.; str. 143.

⁶⁴ George Orwell: o.c.; str. 144.

Ipak, nogomet se spominje kao jedan od sportova koji, uz boks, ponajviše uzrokuju međunacionalnu netrpeljivost.

„Najviše su se proširili najgrublji borilački sportovi – nogomet i boks. Nema sumnje da je sve to usko povezano s rastom nacionalizma – to jest, s luđačkom modernom navikom identificiranja s velikim i moćnim zajednicama i promatranjem svega u terminima natjecateljskog prestiža. Također, organizirani sportovi prije će procvasti u urbanim zajednicama u kojima prosječan čovjek uglavnom sjedi i ima skućenu slobodu življenja, bez velikih mogućnosti za stvaralački rad. (...) Ako se u velikom gradu želite osloboditi fizičke snage ili sadističkih impulsa, morate se prikloniti grupnim djelatnostima. Sport se shvaća ozbiljno u Londonu i New Yorku, a tako se shvaćao i u Rimu i Bizantu; u srednjem vijeku bavili su se sportom, i to vjerojatno na fizički vrlo okrutan način, ali tada sport nije bio povezan s politikom niti je izazivao grupne mržnje.“⁶⁵

I u književnosti koja se bavi nogometom taj je element zastupljen i nerijetko se nogometaše uzdiže na razine nacionalnih junaka. Francuski sociolog Roger Caillois u svojim je istraživanjima postavio tezu da bi jedan superiorni um mogao unaprijed pročitati povijesnu sudbinu i kob stanovitih društava i civilizaciji izravno iz igara koje su dominirale u njima. Parafrazirajući Cailloisa Srđan Vrcan je zaključio kako, polazeći od onoga što se događalo na nogometnim stadionima u drugoj polovici osamdesetih godina na prostoru bivše Jugoslavije, nije bio potreban superiorni um nego tek zdrav razum da bi se unaprijed moglo zaključiti što se može dogoditi u bližoj budućnosti. „Iz stavova, ponašanja i akcija kao i iz sadržaja masovnog skandiranja i korištene simbolike u Zagrebu, Splitu i Beogradu mogli su se vidjeti nedvosmisleni signali raspada vladajućeg socialističkog sistema, te nastupa i jačanja političkih strategija koje su se kretale kolosijecima što su vodili u neizbježne sukobe i

⁶⁵ Orwell: o.c; str. 146.

frontalne sudare, pa, otuda, i u ratni sukob koji se pripremao iza kulisa tadašnje politike i u samoj srži društvenog bitka itd.“⁶⁶

U priči Jurice Pavičića *Opća povijest nogometa – u sedam slika* pratimo glavnog junaka koji kazuje svoju životnu priču kroz koju se vrlo aktivno isprepliće nogomet, ali i neke druge stvari iz života. Vrlo je jasno opisan trenutak netom prije Domovinskog rata i simbolika koja se iznenada promijenila. Jasno je, glavni lik navija za Hajduk, a kasnih osamdesetih je, zbog stanja u državi promijenjen klupski grb s kojega je skinuta petokraka zvijezda.

„Te godine [1990.] Hajduk je skinuo crvenu zvijezdu s klupskog grba. Dogodilo se to na turneji u Australiji, uoči utakmice sa Sydney Croatia. Igrači su u svlačionici uoči utakmice počupali grbove s dresa, a vijest se do Hrvatske proširila u hipu. Meni je nekako laknulo, nije mi se mililo gledati tu petokratku na dresu, kao da smo Steaua ili CSKA Moskva. Jedino mi se činilo nekako govnerski što su to učinili u Sydneyju, a ne ovdje, doma.“⁶⁷

Promjenom simbola na grbu, nogometni je klub poslao političku poruku. A nije to bio ni jedini trenutak kada se nogometom artikuliralo neke druge argumente, osim onih sportskih.

„Devedesete je Franjo Tuđman došao na vlast, a Srbi su digli bunu i balvanima zakrčili ceste. Idućeg proljeća navijači Dinama i Zvezde u Zagrebu se se zaratili na stadionu, a Zvonimir Boban nogom je udario policajca i tako postao općenarodni heroj.“⁶⁸

Nogometaš je postao narodni heroj, i o tom događaju mnogo se pisalo, analiziralo i o tom su se događaju snimali dokumentarni filmovi, primjerice „Nedjelja 13.“ u produkciji televizijske kuće Al Jazeera Balkans. Ako se vratimo nakratko ponovno na Orwellov esej *Sportski duh*, on element političke artikulacije kroz nogomet u uočava u nekoliko navrata u svome tekstu. Tako kaže kako nogometni dvoboj ustvari simulira rat, ali da ti sukobi neće nužno biti riješeni isključivo na terenu.

⁶⁶ Vrcan: o.c.; str. 85.

⁶⁷ Jurica Pavičić: *Opća povijest nogometa – u sedam slika*; u: *Slobodni udarac*; Fraktura; Zagreb, 2006.; str. 99.

⁶⁸ Pavičić: o.c.; str. 97.

„Ako želite nešto pridodati ogromnoj zalih neprijateljstva koje postoji u svijetu u ovom trenutku, teško da možete učiniti što bolje od ogranziranja nogometnih utakmica između Židova i Arapa, Nijemaca i Čeha, Indijaca i Britanaca, Rusa i Poljaka, Talijana i Jugoslavena, s tim da svaku utakmicu promatra mješovita publika od 100.000 gledalaca. Naravno, ne tvrdim da je sport jedan od glavnih uzroka internacionalnog suparništva; vrhunski sport je, čini mi se, samo drugačiji odraz uzroka koji su stvorili nacionalizam. Stvari samo još pogoršavate ako pošaljete momčad od jedanaest igrača, s aureolom nacionalnog šampiona, da se bori protiv neke suparničke momčadi, dozvoljavajući pri tom osjećanje da će poražena nacija „izgubiti obraz“.“⁶⁹

Srđan Vrcan u svojoj knjizi *Nogomet, politika, nasilje* govori kako su navijači imali važnu ulogu u širenju nasilja devedesetih godina te kazuje kako se time društvena kriza izražavala i odražavala i na nogometnim stadionima i u društvenom polju nogometa. Nadalje kaže kako navijaštvo, nogometna scena i stadioni nisu bili slučajno zahvaćeni valom politike i političkog nasilja. „Naprotiv, navijaštvo, stadioni i nogometna scena imali su aktivnu i veoma značajnu ulogu, naročito u prvim fazama kriznih razmjera tako i u početnim orgijama političkog nasilja.“⁷⁰

Budući da smo zaključili da su nogometni navijači sastavni dio suvremenog društva vrlo su dobro uočili probleme u istom. Također, vrlo su dobro prepoznali stadion kao sjajnu platformu za svoje političko djelovanje. „Zapravo, iz stavova, ponašanja i akcija kao iz sadržaja masovnog skandiranja i korištene simbolike u Zagrebu, Splitu i Beogradu mogli su se vidjeti nedvosmisleni signali raspada vladajućeg socialističkog sistema, te nastupa i jačanja političkih strategija koje su se kretale kolosijecima što su vodili u neizbježne sukobe i frontalne sudare, pa, otuda, i u ratni sukob koji se pripremao iza kulisa tadašnje politike i u samoj srži društvenog bitka.“⁷¹

⁶⁹ Orwell: o.c.; str. 146 – 147.

⁷⁰ Srđan Vrcan: *Nogomet, politika, nasilje*; Jesenski i Turk; Zagreb, 2003.; str. 83.

⁷¹ Vrcan: o.c.; 85.

Zvonimir Krstulović u knjizi *Majstori s mora*, u svom tekstu *Priča o dvije drame i dvije trpnje* opisuje upravo tu detekciju i artikulaciju problema kroz nogometnu perspektivu.

„U dvije usklične rečenice o toj stvarnosti reći će transparent Kumova, suhopoljskih navijača: „Selo moje malo! Prvoligaša dalo!“. Iznimno, pred početak raspada SFRJ navijački poklič „Hrvatska liga!“ bio je iskaz navijačkog zanosa spram puta Hrvatske federacije u državnu samostalnost. I prije i poslije tog perioda zanosa Hrvatska liga, uz rijetke iznimke, doimala se nogometnom kletvom. Iz godine u godinu u njoj se igrao sve lošiji nogomet.“⁷²

Slična problematika opisana je u tekstu Saše Ljubičića *Mi Hrvati, mi Hrvati* u kojem opisuje događaje iz nestabilne 1989. godine kada su na susretu Hajduk – Crvena Zvezda navijači imali već vrlo jasno artikulirane političke stavove.

„Samo nek se Hrvatska odcijepi, imat ćemo i mi Toćani svoju vladu – kaza je proročki i zapiva: „Sorila se zidina, zidina se sorilaaa...“

Vlakon se brzo pronila vijest da su nas čuvari (ne)reda nabaketali da se ne bi kačili s Delijama u jakon zvizdinom uporištu sto kilometara od Velog mista. (...)

Ustašo, doć ćemo mi u Split – obratija se zvizdaš zadnji put ovon našen braji dok smo lagano kretali s mista.

Ma, diš ti doć, lapane, nije vas bilo nikad više od po juga – reka mu je lude i kresnija ga tuta-forca botiljon po glavinji da se ovi u momentu složija po podu. Sekundu posli toga, prvi je bovan puka o staklo, sva su se svitla pogasila, a iz nas je zagrmija splitski dišpet da me i sad gricule proću: „Cigani, cigani, cigani...“ Ne triba govorit da su nas utišali udarcima. Bila je to noć dugih pendreka!“⁷³

⁷² Zvonimir Krstulović: *Priča o dvije drame i dvije trpnje*; u: *Majstori s mora – antologija tekstova*; VBZ; Zagreb, 2005.; str. 159.

⁷³ Saša Ljubičić: *Mi Hrvati, mi Hrvati*; u: *Majstori s mora – antologija tekstova*; VBZ; Zagreb, 2005.; str. 171.

Jasno je kako je sukob između navijača Zvezde i Hajduka, te, kako je autor napisao, politički vruće 1989. bio vrlo očekivan incident. No, tih se godina dogodilo nešto što je ponešto izmijenilo dosadašnju *mi-oni* praksu.

„Tribine su bile pune dvi i po ure prije početka. Na našu se stranu vijećalo oćemo li se potuć s BBB-ovcima jer su na jednom gostovanju pribili Buligu s Klisa da je svršija u bolnicu ili ćemo to ostavit za neku drugu priliku radi sve hrvatskog pomirenja. (...)

- Jeba jin ja mate', koji jin je da bengalke? – poludija san.

A, bi' će ovi naši, ka, radi Hrvatske. Ka, mi igramo s Dinamon u Zagrebu hrvatski derbi, a oni sad u Beogradu Zvezda i Partizan – objašnjava mi Pike da je da dogovor o ne napadanju, dok se dim nije slega, a onda smo saznali da je „plavima“ poništio gol. Sucu Radi Milutinoviću iz Lućana cili je stadion, bez obzira ko je za koga druka, vika cigane. Bilo je jasno da više nikoga ne zanima balun nego politika.“⁷⁴

Navijaćima Hajduka *drugi* do promjene politićkog sistema bili su svi oni koji nisu navijali za Hajduk – Bad Blue Boysi, Grobari, Delije, svi. Kada su politićka zahuktavanja počela *drugi* su postali svi ne-Hrvati. Tako je došlo do „pomirenja“ navijaća Hajduka i Dinama. Tu se jasno vidi trenutak kada nogomet prestaje biti tek igra, pogotovo kada autor zaključuje da je vrlo *jasno da više nikoga ne zanima balun nego politika*.

„Dinamovci su počeli vikat: „Bijeli, bijeli“, mi smo jin odvratili s „Hrvatska braćo“, a onda su izvadili transparent „Navijaći Dinama pozdravljaju navijaće Hajduka“. Zaćuja se urnebesni pljesak ujedanput se cili plac počejja trest ka da je potres: „Mrzim fudbal, volim nogomet, volim nogomet, Dinamo, Dinamo, Hajduk, Hajduk“. Derbi je svršija, a mi smo do Trga Repbulike odili ka jedan.

⁷⁴ Ljubićić: o.c.; str. 172 – 173.

Čulo se: „Hajduk i Dinamo, dva su kluba bratska, s njima se ponosi čitava Hrvatska“ i „Slobo Srbije, čakija ti ne gine“.⁷⁵

Navijači su svoju borbenu simboliku ujedinili u jedinstveni cilj koji više nije bio vezan isključivo uz nogomet već se preselio na političku pozornicu. Vrcan u svojoj knjizi ističe kako je, u kriznim godinama krajem osamdesetih godina, a kasnije će se to prelići i u devedesete, politizacija navijaštva stadione i utakmice pretvorila u privilegirana mjesta za političke manifestacije i demonstracije. „Nogometne utakmice su se tako u nekim prigodama pretvorile u političke hepeninge s osobitom mješavinom političko-nogometnog i obrnuto. Često su tribine i prostori za stajanje na stadionima odjekivali od horskih komentara i reakcija na dnevna politička zbivanja.“⁷⁶ Nadalje, Vrcan kaže kako time stadioni nisu tek bili mjesta koja su služila kao „razglasni uređaji za tekuću politiku“ već kako su oni imali „aktivnu i homogenizirajuću, mobilizirajuću i usmjerujuću ulogu“ na tadašnjoj političkoj sceni. To je vidljivo i u gore navedenom citatu iz Ljubičićeva teksta. Navijači koji su donedavno pripadali različitim navijačkim plemenima sada se ujedinjuju u svrhu „sve hrvatskog pomirenja“.

Naravno, navijači kao masa ljudi dezindividualiziraju pojedinca te se počinju ponašati prema logici uspaljene mase, zaključuje Vrcan. Masa ljudi nije prozvana odgovornom stoga lakše artikulira kojekakve ideje. Ratne godine u Hrvatskoj dovele su do toga da je nemali broj mladića koji su do nedavno skandirali na stadionima u simboličkoj borbi otišlo u pravi rat, te su gotovo preko noći postali vojnici. Slična je sudbina zadesila i glavnog protagonista u Pavičićevoj priči.

„Bilo je uvijek dvi vrste igrača“, veli otac. „Jedni šta igraju za sebe, i drugi šta igraju za ekipu. Maradona, eto – on je uvijek igra za sebe. Nikad ga nisam volija, i ne samo zbog one ruke osamdeset šeste. Bija je spadalo, zabavlja se sam, briga njega bilo je li drugi trče za njega, je li ima kome dodat. Cruyff je bija drugo, on je bija gospodin čovik. I Platini. I Van Basten. Nije se Van Basten

⁷⁵ Ljubičić: o.c.; str. 174.

⁷⁶ Vrcan: o.c.; str. 100.

zajebava. Primija bi balun, okrenija se, da gol. Napravija bi posal ka da je urar ili postolar. Ništa više, ništa manje.“

„Tata, o čemu ti govoriš?“

„Govorin o ovome šta ti se sad događa. Nikad niko nije posta popularan zato šta je radija svoj posal. Kad bi išli na plac, na Hajduka, svi bi klicali Baki. Niko ne bi slavija Luketina, Šalova i Rožića. A koliko bi Luketin baluna prisika, i Šalov pritrča. Oni su utakmice dobivali, a samo se o Baki pričalo.“

„Šta ti je sad nogomet pa na pamet?“

„Šta ćeš. Uvik je men nogomet po pameti.“⁷⁷

Otac sinu daje savjet o preživljavanju u ratu i pritome koristi metaforu iz nogometnog svijeta. Glavni protagonist svoju borbu sa stadiona sada je prisiljen prebaciti na pravo bojište. Vrcan u svojoj knjizi kaže kako su se navijačka plemena uslijed politizacije pretvorila u ljudsku rezrevu spremnu za brzu političku mobilizaciju u nacionalističkom ključu prema dvije kovergentne linije. „Na prvom mjestu, tvrda jezgra navijačkih plemena lako i brzo se pretvarala u političke jurišnike i udarne grupe na raspolaganju radikalnim strankama i strujama u dominantnom nacionalizmu i za političke akcije po ulicama i trgovima, nastupajući ne samo kao najglasnija i najviše organizirana grupa na političkim skupovima, nego i kao udarni odred za izravno zastrašivanje političkih protivnika i za uznemiravanje i ometanje političkih skupova političkih stranaka nepoželjnih sa stajališta napredujućeg nacionalizma.“⁷⁸

„Negdje iza obzora tišinu paraju mitraljeski rafali. Slušam sve to i gledam, i mislim se koji me to vražji razvoj igre bacio tu gdje jesam. S obje strane zaljeva, u rupama izdubljenm u vapnencu, sad leže stotine glamaca nalik na mene i čekaju kome će prvom artiljerijske cijevi dosuditi konačni, crveni karton. Ali – nema u tim rupama Socratesa ni Maradone. Za ovo ovdje niko

⁷⁷ Pavičić: o.c.; str. 104.

⁷⁸ Vrcan: o.c.; str 103.

neće dobiti pljesak stadiona. Ovdje su sami Šalovi i Luketini, ljudi kojima niko neće aplaudirati, čije sličice djeca neće skupljati, niti će im se u budućnosti pamtiti ime. Odigrat će što treba, pa pod tuševe, pa doma.“⁷⁹

Sociolog Ivan Čalović u svojim radovima postavio je pitanje – kako je moguće od skupine neobuzdanih navijača/huligana tako brzo stvoriti disciplinirane ratnike koji se navodno bore za stvar države i naroda. Ukoliko se o nogometašima počinje govoriti kao o ratnicima, ako se za opis njihova posla počinje koristiti čitav niz te ratne i vojne terminologije i još ako se njima pridaju karakteristike s kojima se poistovjećuje većina nekog naroda tada oni zaista postaju vojnici kojima je dužnost sačuvati čast jedne zemlje. Činjenica jest da su nogometni navijači bili iskorišteni u političke svrhe. Srđan Vrcan navodi kako je prekid oružanih sukoba sredinom devedesetih godina 20. stoljeća značio i normalizaciju prilika oko nogometa te da će to značiti povratak uobičajenom nogometnom navijaštvu. „To bi, na prvom mjestu, konkretno trebalo načiti da će nestati ili će se bar temeljito smanjiti makrostrukturalni i društveno-sistemska pritisak politizacije nogometa radi za sustav poželjne političke mobilizacije i prividno pred-političke legitimizacije vladajuće politike i posredstvom nogometa. Zapravo, razložito se moglo očekivati da vladajući društveni sustav i politički režim neće više biti pod prijašnjim pritiskom pa tražiti neupitnu i emocionalno pregrijanu političku mobilizaciju masovnih razmjera za realizaciju svojih strategijskih političkih ciljeva i u sferi sporta odnosno nogometa.“⁸⁰ Ukoliko se sada na trenutak vratimo tekstu Saše Ljubičića *Mi Hrvati, mi Hrvati!* vidjet ćemo kako autor teksta primjećuje upravo tu promjenu, tj. povratak navijaštvu lišenog ispolitiziranog „sve hrvatskog pomirenja“ do kojeg je dovelo ratno stanje u Hrvatskoj.

„Od gandijevskog derbija u Zagrebu prošlo je više o' deset godina i sve se živo prominilo. Sad na Poljudu publika tako ogorčeno zviždi „kraljevskoj“ Croatiji koja je opet istrčala ka obični Dinamo, da te u momenu gricule prođu od glave do pete. Torca je opet izvisila puste dalmatinske transparente, tovar i dalmatiner su joj postali neprikosnoveni zaštitni znaci, a na sve strane bisno ori: „Gazi, gazi purgere!“. Stotinjak boysa na jugu odvraća: „Ubij, ubij tovara“, i sve je još puno vatrenije nego krajen osandesetih za koje san, šta se

⁷⁹ Pavičić: o.c.; 105.

⁸⁰ Vrcan: o.c.; str. 119 – 120.

sporta tiče, pogrešno mislija da ne mogu bit eksplozivnija nego šta jesu. Nekadašnja koškanja s milicijon mlaka su vodica u odnosu na okršaj koji torcida – mlađi đir ovdje vodi s policijon od prve minute. Mi bi bar vidili koji gol, a ove se, čoviče, mlate bez stat! Utakmicu ne gleda niko pod milin bogon, a sudac, ogreza na navijačko ludilo, ne prekida obračun u gladijatorskoj areni. Generacija izrasla u radu šaketa se, nogeta, ita priko bodljikave ograde, čupaju se šike, pucaju viziri, krv šika po uniformama, navijače razbijenih glava, raskidanih gaća i maja guraju u marice, ali niko ni ne razmišlja o uzmaku?! Zgrehčani čupaju stolice, Torcida drma kompletnu ogradu (!) i priko tribina juriša u napad, da bi je zaustavili tek pucnjevi iz pištolja i suzavci koji lete posrid ekipe. Izlazimo uplakani s Poljuda na ulice, di se, između zapaljenih kontejnera, rasplamsavaju teški ulični neredi. Surovostima nema kraja. A, ja naivno mslija da od nas, koji smo osamdesetih predvođeni Radunčanima uskršli Torcidu, nit je bio, nit će bit, većih i žeščih „Engleza“ za Hajduka. Privarija san se, a opet, nije mi ža.“⁸¹

Iako su se navijačke skupine uglavnom vratile svojim uobičajenim međuklupskim sukobima to nikako ne znači da je politizacija nogometa prestala. Vrcan kaže kako je prekid ratnih operacija trebao značiti suženje motivacijske podloge na temelju koje su se u ranim devedesetima politički angažirale i pokretale navijačke skupine. „Znači, moglo se pretpostaviti kako će se politika sada, u mirnodopskim uvjetima i u višestranačkom sustavu s parlamentarnim ustrojem i medijskim pluralizmom i medijskom specijalizacijom, manje-više u cijelosti vratiti u kolotečine normalne i legitimne parlamentarne demokracije, te da će nogometni stadioni i nogometni spektakli prestati biti preferirani prostori ili važni kanali javnog izražavanja političkih zahtjeva i javnog afirmiranja nekih političkih ideja. Na sličan se način moglo razložito očekivati kako će nestati ili bar temeljito oslabiti tendencija da se antagonizmi i rivalstva u nogometu i nogometnom navijaštvu zaodijevaju u ruhu nacionalnih sukoba, te da se hrane međunacionalnim antagonizmima nego da će nogometni antagonizmi i rivalstvo biti obnovljeni prije svega u znaku tradicionalnih međuklupskih i lokalnih i

⁸¹ Ljubičić: o.c.; 174. – 175.

regionalnih antagonizama i rivalstva.⁸² Vrcan zaključuje kako se takva očekivanja nisu potvrdila te da su na djelu i dalje ostale i snažna politizacija nogometa i njegova politička instrumentalizacija, te navodi nekoliko razloga za takav razvoj događaja. Četiri razloga koje Vrcan navodi su: činjenica da okončavanje oružanih sukoba i upostava mira nije nužno značila izlazak iz teške globalne društvene krize nego nastavak iste u znaku tranzicije; političke prilike u drugoj polovici devedesetih godina gdje je i dalje zadržana, kako to Vrcan kaže, ista politička dihotomna podjela po liniji „prijatelj/neprijatelj“; činjenica da nije došlo do radikalno smanjenja zaoštrene društvene konfliktnosti niti do izrazite dverzifikacije društvenih sukoba koji bi blokirali stvaranje suprotstavljenih blokova; širenje političke apatije koja je bila očitovana vrlo malim postotkom izlaženja građana na izbore. „Nacionalističke strategije koju su poticale političku instrumentalizaciju navijaštva i od te instrumentalizacije se pothranjivale, nisu postale stvar prošlosti nego su još uvijek izrazito prisutne unutar glavne struje politike i kulture kako u Hrvatskoj tako i u BiH a posebno u Srbiji. Te političke strategije još nisu ostvarile neke od svojih temeljnih političkih ciljeva, pa se tako nisu iscrpile same po sebi. U tom i takvom okviru, nije došlo do pomaka nogometa i nogometnog navijaštva od politizacije ka njihovoj potpunijoj i dosljednoj depolitizaciji.“⁸³ Postratnu politizaciju nogometa nisu karakterizirali samo klupski simboli i parole. Vrcan kaže kako se ta politizacija ostvarivala po dvije konvergirajuće linije: „prvo, kao svjesna i programirana politička instrumentalizacija, bez krinki i zamagljivanja nogometnog navijaštva općenito i navijaštva organiziranog u navijačka plemena, i, drugo, kao navijačka instrumentalizacija politike u prilog navijačkih plemena i odgovarajućih nogometnih klubova u sklopu systemske politike instrumentalizacije sportova i nogometa posebno.“⁸⁴ U nastavku, Vrcan objašnjava kako je uloga pojedinog kluba u politizaciji nogometa sa sobom, vrlo vjerojatno, donosila određene političke, ali i nogometne prednosti, te navodi primjer nogometnog kluba Croatia⁸⁵. „Politizacija navijaštva događala se po pravilu samo u jednom smjeru i u službi političke homogenizacije ukupne populacije, prije svega u nacionalističkom ključu.“⁸⁶ Mnogi su

⁸² Vrcan: o.c.; 121.

⁸³ Vrcan: o.c.; 124.

⁸⁴ Vrcan: o.c.; 98.

⁸⁵ Današnji GNK Dinamo je od 9. lipnja 1945. do 26. lipnja 1991. nosio je ime Dinamo, zatim do 24. veljače 1993. HAŠK Građanski, potom sedam godina nastupa pod imenom Croatia do 14. veljače 2000. (<http://gnkdinamo.hr/hr/povijest.html>; 9. listopada 2014.)

⁸⁶ Vrcan: o.c.; 99.

klubovi zamjerali Croatiji, nekadašnjem i sadašnjem Dinamu tako očitu politizaciju. Zvonimir Krstulović u svom tekstu *Priča o dvije drame i dvije trpnje* piše upravo o tome.

„Hajdukova budućnost u Hrvatskoj ligi čija se kvaliteta spustila u nizine mogla bi jednoga dana biti bolja, osobito kada prođe dominacija Predsjednikove Croatije.

Predsjednik Republike Franjo Tuđman tih dana osjećao se dobro. Hajdukovu pobjedu lakše je podnio nego inače jer je bio osokoljen posjetom grčkog ministra vanjskih poslova Theodorosom Pangalosom kao jedan od rijetkih svjetskih putnika namjernika, koji su inače mahom zaobilazili Banske dvore kao, pokazat će se godinama kasnije, trofeji Hajduka.“⁸⁷

Ispreplitanje nogometa i politike pokazuje kako nogomet nije tek igra već sjajno mjesto za političko djelovanje i artikulaciju brojnih ideologija. Vidjeli smo kroz primjere u tekstovima kako su navijači svoja početna nezadovoljstva političkom situacijom krajem 80-ih godina prvo počeli izricati na stadionima, da bi se uskoro nakon toga postali formirani ratnici. Nogomet se i kasnije koristio kao mjesto na kojem je bilo moguće izricati političku kritiku. Nakon što je zagrebački klub Dinamo preimenovan u Croatiju, svima onima koji nisu pristajali na politku Franje Tuđmanja, ime Dinamo postalo je sredstvo političke provokacije i dokaz neslaganja s političkim prilikama. Danas su također navijači izrazito kritični prema situaciji u Hrvatskom nogometnom savezu što je česta tema o kojoj se govori u medijima. Stoga se, vrlo jednostavno dade zaključiti kako su nogomet i politika neodvojive stvari što u ovoj analizi potvrđuje citiranje sociologa kao i brojni literarni primjeri.

⁸⁷ Krstulović: o.c.; 162.

3.1. HRVATSKA NOGOMETNA REPREZENTACIJA – mediji; nacionalni identitet;

Politizacija nogometa nije, kako smo vidjeli u ranije navedenim citatima, ostala u prošlosti već je i danas prisutna što se može vidjeti, ne samo na nogometnim utakmicama već i na svemu što nogomet prati. Prisjetimo se sada reklame za pivo iz 2008. godine koja je spojila upravo stereotip o nogometašima kao ratnicima koji se idu boriti za domovinu. Reklama je parafrazirala nekoliko svima dobro poznatih stihova, a među njima i hrvatsku himnu, a tekst u reklami ide ovako.

„Oče, blagoslovi sinove svoje, i ove svete boje za koje kuca vatreno srce moje. Oče, daj ponos, neka idu dignuta čela. Nema straha, nema predaje. Stvoreni smo za velika djela. Ajmo! I zovi, samo zovi, idemo dok god nas ima, dok nam s oka suza lije, dok nam dres znoj pije, dok nam barjak ruka vije, dok nam živo srce bije. Uvijek vjerni.“

Tekst pokušava imitirati ton molitve i za nogometaše se traži pobjeda. Himna i zastava znak su raspoznavanja svake pojedine zemlje, nogometaši su tu da brane te *svete boje*. Naravno, ništa s nogometom i bitkama ne ide bez ponosa, i naravno da se onda ta emocija vezuje uz ratnike, junake, a samim time i nogometaše koji također idu biti boj. *Zovi, samo zovi* referira na ratnički poklič koji je koji je nakon rata postao uobičajena navijačka parola, a na kraju samog teksta kreće parafraza hrvatske himne. Tako su stihovi „Dok mu njive sunce grije/ dok mu hrašće bura vije/ dok mu mrtve grobak krije/ dok mu živo srce bije.“ postali „dok nam s oka suza lije, dok nam dres znoj pije, dok nam barjak ruka vije, dok nam živo srce bije“. U ovoj reklami autori su se poigrali s idealima za koje se obično gine u ratovima, ili koji se koriste kako bi se ratovi objasnili ili opravdali. U ovoj su reklami iskorištena tri književna žanra: molitva, himna i narodna pjesma pa je vidljivo kako su se autori reklame prihvatili parafraze upravo s tri nacionalna identitetska žanra. Zanimljivo je da se takav diskurs nikada ne povezuje uz kakve druge sportske ekipe, poput primjerice rukometne ili košarkaške reprezentacije niti je javnost vršila pritisak na Janicu i Ivicu Kostelića u najboljim

danima njihove sportske karijere, da moraju oni biti ti koji će obraniti čast i svijetu pronijeti glas o slavnom hrvatskom narodu. Upravo takva stereotipizacija nogometašima koji nastupaju za nacionalnu reprezentaciju dovodi do društvenog shvaćanja kako je neuspjeh nogometne reprezentacije isto što i neuspjeh naroda. Na svoj se ironičan način na to osvrnuo i Boris Dežulović u svome tekstu *Bože, sačuvaj Hrvatsku!*.

„Koliko sam shvatio, to je sad jedna prilično velika katastrofa – to što se, kako stvari stoje, nacionalna reprezentacije neće plasirati na Evropsko nogometno prvenstvo. Tragedija je to upravo eshilovskih dimenzija, toliko velika da je zasjenila i cijelu Bobetkovu haašku epopeju, pa bi ostavka selektora u ovom trenutku bila poželjnija i društveno korisnija čak i od ostavke predsjednika Vlade.“⁸⁸

Nakon velikog uspjeha hrvatske nogometne reprezentacije na Svjetskom prvenstvu 1998. godine očekivanja javnosti bila su velika, ali se hrvatska reprezentacije nije uspjela plasirati na Europsko nogometno prvenstvo, što je rezultiralo velikim razočaranjem.

„Znanost još nije pouzdano ustvrdila, iako se najvjerojatnije radilo o nekakvom rijetkom poremećaju svemirske ravnoteže – nešto sa strukturom antineutronske helija u difuznim maglicama, ako me sjećanje ne vara – tek u jednom trenutku Hrvatima su se zvijezde posložile kao Rubikova kocka: nikad prije i nikad poslije Ladić nije branio kao tih mjesec dana u Francuskoj; nikad prije i nikad poslije Asanović nije tako dijelio lopte; nikad prije i nikad poslije nije Jarni dao onakav gol; nikad prije i nikad poslije, u bilo kojoj utakmici bilo koje naše momčadi u bilo kojem sportu, nisu suci tek tako isključivali Nijemce i Francuze; nikad prije i nikad poslije, da još sedamsto puta puca iz iste pozicije i da nizozemski bek raširi noge kao Cicciolina, ne bi Šukerova lopta ponovno onako prošla i polizala Van der Saarovu vratnicu. Nikad prije i nikad poslije nije Hrvatska ni u čemu bila treća na svijetu – čak je i po korumpiranosti bila, čini mi se, peta ili šesta - a kamoli u nogometu.

⁸⁸ Dežulović: o.c.; str. 13.

Bronca iz Pariza stoga je uvijek bila više od klasične kucamo-na-vrata-zaboravljenih-asova uspomene, i još uvijek je služila za prizivanje „starih, dobrih vremena“, doba ponosa i slave, kad su državotvorni Hrvati pobjeđivali i u ratu, i na izborima, i na natjecajima za kupnju tvornica i u nogometu. I dan danas, kad se traži ostavka onog smiješnog selektora kose boje trule višnje, i kad se priziva legendarni Ćiro Blažević, to je u sklopu iste seanse u kojoj duhove slavne prošlosti prizivaju i Pašalić i Thompson, i velečasni Sudac i počasni Pukovnik, seanse s nostalgičnim refrenom: „Al' se nekad svašta smjelo, baš!“⁸⁹

U ovom podužem isječku iz Dežulovićeve teksta važno je shvatiti prosječnost hrvatske nacionalne vrste, kako često mnogi komentatori vole reći. Nakon 1998. godine nogometaši su bili ti koji su Hrvatsku državu izreklamirali do te mjere da se čak i dan danas u zabačenim djelovima Afrike nose kocksti dresovi sa Šukerovom devetkom na leđima. Generacije nogometaša su se otada izmijenile u reprezentaciji pa ipak se uvijek i svih uspoređuje s tom pobjedničkom ekipom i na račun upravo te momčadi nogomet je postao u Hrvatskoj više od sporta. No, je li to baš tako i, je li to uopće opravdano?

„Zašto, dovraga, uvijek moramo biti veći od samih sebe, zašto uvijek moramo biti slavniiji, veličanstveniji, monumentalniji i povijesniji? Kako smo to povjerovali Velikom Mitomanu da smo najstariji narod na svijetu, da smo zajedno s morskom površinom veći od Rusije i da smo treći na svijetu, dakle odmah iza prva dva, i to zbog jedne jedine Bobanove greške, bez koje bismo bili u finalu, znači sigurno prvi, najbolji svih vremena, najveći ikad, mitski narod Hrvata?“⁹⁰

Nacionalna nogometna reprezentacija ona je koja na prvenstvima treba predstavljati neku zemlju, barem je to neko uvriježeno mišljenje. Ranije smo već naveli situacije u kojima se nogomet i politika isprepliću, a to je također vrlo jasno vidljivo kada se govori o nogometnoj reprezentaciji. Ona ujedinjuje navijače pojedinih klubova, stvara nove navijače, koji ne prate

⁸⁹ Dežulović: o.c.; str. 13 – 14.

⁹⁰ Dežulović: o.c.; str. 15.

neki poseban klub već navijački dres oblače samo za vrijeme svjetskih ili europskih nogometnih prvenstava. Također, nogometna reprezentacija iskorištena je i u promotivne svrhe. Sve manje proizvode reklamiraju pojedini klubovi, ali za vrijeme prvenstava u brojnim reklamama za pivo i grickalice pojavljuju se nogometaši u dresu reprezentacije. Na taj način nogomet se uvlači i u svakodnevicu onih ljudi koji nogomet ne prate kao navijači.

Nacionalne nogometne reprezentacije nisu tema prozних djela, a razlog tome može biti i to da se nacionalne reprezentacije okupljaju svake dvije ili četiri godine, pa se nogometni navijači ne stižu toliko povezati s momčadima za razliku od klupskog nogometa koji se igra svakog vikenda. Ipak, to ne znači da nacionalne reprezentacije kao tema u potpunosti ispadaju iz fokusa interesa. Nogometna reprezentacija uglavnom je tema novinskih tekstova i kolumni (Dežulović se u brojnim svojim kolumnama bavi nogometnim reprezentacijama).

Osim toga važnu ulogu nogometne reprezentacije imaju i u marketingu u kojem se nogomet ponovno fikcionalizira u svrhu proizvodnje identitet i brendiranja nogometne reprezentacije. Posebno je to vidljivo u reklamama za pivo od kojih smo jednu analizirali na samom početku ovog potpoglavlja. Također, poznate „kockice“ koje su s grba prešle na dresove također su postale brend i po njima danas mnogi prepoznaju dres hrvatske reprezentacije, a upravo su te „kockice“ postale i vrlo sretno grafičko rješenje i na mnogim proizvodima koji se prodaju za vrijeme nogometnih prvenstava (čips, pivo, različita gazirana pića i slično). Iz svega ovoga vidljivo je kako se predodžba o nogometu ne stvara samo u fikciji već se nogomet širi i na ne-fikcionalno područje.

4. SJEĆANJA – nostalgija; osobna/kolektivna povijest

Iščitavajući brojne tekstove kojima je dodirna točka nogomet, naišli smo na element sjećanja, bilo da se radi o kolektivnoj ili individualnoj memoriji. U tim primjerima nogomet se obrađuje više kulturološki nego što se razgovara o samoj igri. Kada vrijeme prođe rezultat je počesto u drugom planu, ali se zato ozračje ili značaj pojedinih utakmica pamti. Kroz sjećanja lika pratili smo i priču *Udarac u psihu* Julijane Matanović, ili *Opća povijest nogometa* Jurice Pavičića nili pak u memoarima Nicka Hornbyja *Nogometna groznica*. Te smo tekstove analizirali u prvom poglavlju govoreći o naraciji i fokalizaciji. U poglavlju nazvanom „Sjećanja“ paralelno ćemo iščitati tri teksta: priču Damira Avdića *Sloboda Hajduk Čelik Zvezda i atentat na Žungula u Baškoj vodi*, djelove romana *Nigdje, niotkuda* Bekima Sejranovića te djelove romana „Velo misto“ Miljenka Smoje. U prava dva navedena primjera pratit ćemo likove i način na koji je nogomet oblikovao njihove živote iščitavajući reminiscencije likova na mladost, odnosno djetinjstvo likova. U Smojinim tekstovima vidjet ćemo što je nogomet značio u razvoju i sjećanju jednoga grada.

4. 1. INDIVIDUALNA MEMORIJA – identitet; djetinjstvo;

U najnovijoj knjizi Damira Avdića⁹¹ *Ne želim da pobijedim* prva priča nosi naslov *Sloboda Hajduk Čelik Zvezda i atentat na Žungula u Baškoj Vodi*, a u kontekstu sjećanja posebno je zanimljiva iz nekoliko razloga. Odmah na prvi susret s tekstom čitatelju postaje jasno to da je sama priča pisana kao sjećanje. Pisac to postiže ne koristeći nikakve rečenične znakove, pa je čitava priča zapravo jedna ekstremno dugačka rečenica. Upravo tim

⁹¹ Damir Avdić rođen je 1964. godine; bosansko-hercegovački je autor koji je do sada objavio romane *Na krvi ćuprija* (2005.), *Enter džehenem* (2008.), *Tiket za revoluciju* (2012.) i zbirku poezije *Kuda sestro* (2011.). Osim što piše, bavi se i glazbom pa je do sada samostalno objavio pet albuma: *Od trnja do žaoka* (2004.), *Mrtvi su mrtvi* (2008.), *Život je raj* (2010.), *Mein kapital* (2012.) i *Human reich* (2013.). Prema romanu *Na krvi ćuprija* napisao je i monodramu *Most na krvi* koju je postavio na scenu u teatru *Glej* u Ljubljani s redateljem Maretom Bulcom. Piše glazbu za kazalište i film.

postupkom autor ostvaruje dojam kao da je tekst sastavljen od niza uspomena koje su izrečene u „jednom dahu“. Priču govori lik u prvom licu, a njega pratimo i u ostalim pričama u knjizi. U spomenutoj priči glavni junak prisjeća se svojih navijačkih početaka.

„a ta nepostojeća smeđa boja bila je u nijansama i majica je s leđa izgledala ko one hipi majice što svežu u čvorove i ofarbaju pa kad ih odvažesh dobiješ one raštimate krugove e te majice su me uvijek podsjećale na film *Atentat u Sarajevu* koji sam gledao na televiziji u nedjelju tridesetog jula hiljadudevetstosedamdesetšeste u dvadeset sati dobro se sjećam datuma i vremena jer smo sutradan išli na more a na more se išlo prvog jula a taj trideseti juni je bila nedjelja i igralo se zadnje ili zaostalo kolo to se ne sjećam dobro ko datuma fudbalske sezone sedamdesetpet sedamdesetšest prve jugoslavenske lige i na stadionu u Tušnju igrali su Sloboda Hajduk u najjačim postavama i to je bila zadnja utakmica koju sam gledao završio sam peti razred osnovne škole i imao sam zastavu Slobode doduše više je ličila na zastavu Čelika jer je staroj bilo mrsko da mi šije crveno crne pruge pa je uzela pola metra crvenog i pola metra crnog štofa i zašila po sredini i prva utakmica na koju sam došo s tom zastavom i platio ulaz na utakmicu (...) došo sam sat ranije padala je kiša i Sloboda je dočekivala Radnički iz Kragujevca koji je tad bio u prvoj ligi i više nisam čuo za njega i ja i moj drug koji je tada bio mali kao i ja a kada je bio veliki i završio fakultet sjedio je krajem osamdesetih na osnivačkoj skupštini jedne demokratske stranke blizu njenog predsjednika koji je dvijehiljadeosme kao bioenergičar i travar otišao u Haag da odgovara za stvari koje nemaju veze s bioenergijom i prirodnim lječenjem biljem i taj moj drug za kojeg danas ne znam gdje je i čime se bavi a sumnjam da ima veze s čajevima i ja smo bili prvi ljudi na stadionu a kad su došli navijači i vidjeli moju zastavu pitali su me

Jel to igra Čelik?

i ja sam poslije utakmice rekamo mami da mi preko sredine zastave izveze Sloboda.“⁹²

⁹² Damir Avdić: *Sloboda Hajduk Čelik Zvezda i atentat na Žungula u Baškoj Vodi: u: Ne želim da pobijedim*; Algoritam; Zagreb, 2014.; str. 8.-9.

Tekst funkcionira upravo onako kao i sjećanje, javlja se jedan okidač – stara majica koja je nekada bila crna, a s godinama poprimila je smeđu boju. Dalje u citatu pratimo tijek misli pripovjedača. Majica ga podsjeća na film, a film je gledao dan prije odlaska na more. Te se večeri igrala i nogometna utakmica Sloboda – Hajduk. Ta utakmica važna je jer je to zadnja na kojoj je bio. O tome još ne znamo puno informacija, ali pripovjedač ulazi u digresiju o svojoj prvoj utakmici i o tome kako mu je majka sašila zastavu Slobode. Takve misaone digresije sasvim vjerno dočaravaju tijek misli glavnog lika i daju dojam kao da on to vrlo živim jezikom nekome izravno govori. Vidljivo je to iz kratkog upliva u priču o pripovjedačevom prijatelju koji se kao odrastao čovjek bavio politikom koja je snažno utjecala na povijesne promjene na području Jugoslavije. Tom opaskom pripovjedač priču stavlja u jasan povjesno-politički kontekst.

„bio sam pred stadionom s još nekoliko luzera koji nisu znali šta će od sebe baš kao i ja i bilo nas je najviše deset kad je pred stadion došao autobus splitskih registracija s igračima Hajduka pred stadionom nije bilo ni portira a kamoli milicionera vi koji niste živjeli tad to vjerojatno ne možete vjerovati ali tako je bilo fudbaleri su izlazili sami iz autobusa a mi smo stajali pola metra od vrata kroz koja su izlazili Mužinić Peruzović Šurjak zadnji je izašao Jerković imao je klompe na nogama kad je stao na zadnju stepenicu busa uhvatio se rukama za ručke na vratima i podigao noge prema nama u neki polukarate potez sav nasmijan reagovao je samo jedan šaner golubar s tri očnjaka a nijedan nije bio bijeli rekao je

Ijaa!“⁹³

U ovom citatu zanimljiv je dio rečenice kada pripovjedač kaže: *pred stadionom nije bilo ni portira a kamoli milicionera vi koji niste živjeli tad to vjerojatno ne možete vjerovati ali tako je bilo* – glavni lik obraća se čitatelju, i to čitatelju mlađem od sebe, čitatelju koji nije bio dio istog vremena kao i pripovjedač, a sam je lik svjestan toga koliko se stvari promijenilo u društvu od vremena kada je lik odlazio na utakmice do danas kada na utakmice dolaze nove generacije navijača. Element koji se često javlja kada se govori o minulim vremenima jest nostalgija, osjećaj zbog kojeg se prošlost čini nekako bolja, ljepša i nevinija. Pripovjedač

⁹³ Avdić: o.c.; str. 10.

govori o tome kako stadioni nekada nisu bili opasna mjesta, a igrače nije trebao štititi čitav odred tjelesnih čuvara. Igrači koji se od navijača još uvijek nisu toliko klasno razlikovali, mogli su se s tim istim navijačima susresti bez problema. Tih se trenutaka glavni junak ove priče sjeća sa sjetom. Ipak, kako saznajemo dalje iz teksta, ta vremena nisu bila toliko bezopasna kakvima se sada, s odmakom, čine pripovjedaču.

„zastavu sam držo ko da mi je sve u životu ne sjećam se ni kad je utakmica počela znam da sam vidio druga iz škole koji mi se nasmijao iz gomile i reko

Izginućemo!

bio je Srbin s rodbinom u Dalmaciji danas državljanin republike Bosne i Hercegovine dakle kosmopolit u ratu smo se jednom napili pričajući o toj utakmici znam dobro da je Sloboda povelala pred kraj prvog poluvremena ne znam ko je dao go ali znam da sam mislio da neću vidjet more ali srećm ova dva jaka penzionera su laktovima sačuvali i sebe i mene poluvremena se ne sjećam ni kad je počelo drugo ni šta je bilo ni kakva je utakmica bila ali nikad neću zaboraviti kad je Hajduk izjednačio go je dao Slaviša Žungul malo poslije toga je otišao u USA pričalo se da je pobjegao da ne bi služio JNA tamo je igrao mali fudbal i valjda je bio car i jebo mater dade go i dođe pred A tribinu po njemu skaču njegovi suigrači sjećam ga se kao zgodnog frajera duge kose možda nije bio zgodan ali je imao dužu kosu smije se i pokaza nam kurac ali ne ovaj globalizacijski srednjak već onaj nekadašnji komunistički za one koji ne znaju staviću ga negdje na omot da znate o čemu pričam i jarane care ne znam kako je bilo na Heyselu fala bogu ali ovo je bio Heysel samo nije bilo mrtvih otišlo je sve u helać

Znaš šta je helać?

Helac je u tri pičke materine s attitudeom!⁹⁴

Zbog izostanka rečeničnih znakova tekst se čini kao da je ispričan na brzinu. Ponovno tih sjećanja ima posvuda, kreće priča o utakmici s Hajdukom, opisuje se atmosfera na stadionu koja je bila poprilično opasna, te se povremeno vraća na samu utakmicu. Sjećanja ponekad

⁹⁴ Avdić: o.c.; str. 11.

mogu biti s većim ili manjim rupama u rekonstrukciji pojedinih događaja, tako pripovjedač spominje kako se sjeća gužve i osjećaja ugroženosti zbog gužve na stadionu, ali se pritom ne sjeća kakva je bila utakmica, izuzevši gol Slaviše Žungula kojega, kako sam kaže, *nikada neće zaboraviti*. Ono što također neće zaboraviti je gužva na stadionu zbog koje se on osjećao u opasnosti, a usporedio je to s tragedijom na Heyselu⁹⁵. No ubrzo se stanje na utakmici smirilo.

„Miljanić je bio trener reprezentacije Jugoslavije i furo je Šurjaka a Šećo ga je mogo na kurcu ponijet i s njim na kurcu pretrčat stadion brže od svih i s kornet zastavice dat go a Piksi još nije bio ni u pionirima Zvezde i mislio sam gotovo je neću vidjet ni Atentat ni Bašku Vodu kad se odjednom sve smiri mjesta kolko hoćeš tišina ko u narodnom pozorištu kad prvak drame takozvani bard stisnutih usana sikće u publiku nisam ništa konto svi su sjedili ja sam stajo“⁹⁶

Od silne drame koja koja se događala na stadionu samo nekoliko trenutaka ranije, ubrzo se sve smirilo i opasnost je prošla.

U sljedećem primjeru kojeg ćemo spomenuti, također, nailazimo na element nostalgije u opisanim sjećanjima. U romanu *Nigdje, niotkuda* autora Bekima Sejranovića⁹⁷ pratimo lika koji također priču govori u prvom licu. U dijelu knjige koji ćemo analizirati pripovjedač se prisjeća svoga djetinjstva. Priču započinje s objašnjenjem kako su on i jedan njegov prijatelj navijali za Crvenu Zvezdu dok su druga dvojica navijala za Partizan. Zbog tih različitih životnih odabira česte su bile svađe među njima.

⁹⁵ Tragedija na stadionu Heysel u Belgiji dogodila se 29. svibnja 1985. godine na utakmici između Juventusa i Liverpoola. Na stadion je pušteno previše ljudi i jedan dio tribine se urušio. U toj tragediji poginulo je 39 ljudi, a preko 600 osoba je bilo ozljeđeno.

⁹⁶ Avdic: o.c.; str. 12.

⁹⁷ Bekim Sejranović rođen je 1972. godine u Brčkom. U Rijeku se seli 1985. gdje naprije pohađa pomorsku školu, a potom studira kroatistiku i književnost. Od 1993. godine živi u Norveškoj. Na tamošnjem Povijesno-filozofskom fakultetu magistrirao je južnoslavenske književnosti. S norveškog je preveo djela Ingvara Ambjørnsena, Froda Gryttena i Josteina Gaardera. Priredio je i preveo antologiju norveške kratke priče „Veliki pusti krajolik“. Autor je studije *Modernizam u romanu Isušena kaljuža Janka Polića Kamova*, zbirke kratkih priča *Fasung*, kao i romana *Nigdje, niotkuda*, *Ljepši kraj* i *Sandale*. Za roman *Nigdje, niotkuda* dobio je regionalnu nagradu *Meša Selimović* za najbolji roman objavljen 2008. na području Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore.

„Ja sam već tada uvidio da nogomet izvlači ono najgore u nama. Jedan od glavnih uzroka naših sukoba, a često i malih krvavih ratova, bila je činjenica da nismo imali prave golove. Pravili smo ih od kamenja, gornjih dijelova trenirki ili klipova probodenih u zemlju. Stvar je bila jednostavna ako bi lopta prošla posred gola, ali to se nikad nije događalo. Uvijek bi prošla uz stativu, odnosno kamen ili komad odjeće. A ako bi lopta prošla posred gola, odmah bi netko posumnjao da je lopta previsoka, odnosno da je prošla preko gola. Po prešutnom dogovoru zamišljena greda, iliti prečka, bila je negdje u visini koljena. Problem je bio samo čijeg koljena, jer bili smo različiti rastom. Onda bi nastajale prepirke: jest gol – nije gol. Kleli bismo se majkama, očevima, mrtvim djedovima i bakama, ali nije bilo pomoći. Na kraju, ako nitko ne bi popustio, sve bi završilo tučnjavom. Tko dobije batine, mora priznati da je ovaj drugi u pravu. Zakletva koja je u takvim prilikama imala najmanju težinu bila je „majke mi“, ili „matere mi“ i koristila se uglavnom u manjim prepirkama. Zatim je po težini dolazila zakletva „mrtvog mi djeda“, „mrtve mi nane“, bez obzira na to jesu li ti djed ili baka bili živi. Kad si htio biti ozbiljan do smrti, kleo bi se Titom.“⁹⁸

I u tekstu Bekima Serjanovića kao i u tekstu Damira Avdića radi se o individualnoj memoriji lika koji se prisjeća događaja iz vlastite prošlosti. Ta je prošlost kao i kod Avdića smještena u određeni društveno-politički kontekst. To pokazuje kraj ovog citata kada lik govori da niti jedna zakletva nije imala toliku težinu koliko je imala ako se spomenulo Tita. Više o tome rečeno je u sljedećem citatu.

„Pri rezultatu 3:2 za Partizan lopta je nekako došla do mene. Preda mnom samo Dino i gol pred kojim se on brzo postavi ne bi li spriječio zgoditak. Ja nikad nisam bio vješt u driblingu i zato opalim, pa što bude. Lopta je udarila u Dininu nogu, odbila se ukoso i otišla iza gola. Liso i ja odmah povičemo: -

⁹⁸ Bekim Serjanović: *Nigdje, niotkuda*; Profil; Zagreb 2008.; str. 24.

Goooooo! – a partizanovci će na to: - Ma kakav go, odbila se od stativu i otišla napolje.

Stative su nam bile dva kamena, a lopta je otišla preko lijevog. (...) Nastala je prepirka i svi smo se počeli kleti svojim precima, što živim – što mrtvim. Liso i Pele su imali žive djedove, pa je Liso govorio: - Dabogda mi djed umro ako nije go!

Pele je pak urlao: - Dabogda mi umrli i djed i nana ako je bio go!

Ostalo je na meni i Dini da odlučimo. Trebalo je podastrijeti neke čvršće argumente on nana i djedova. Dino reče: - Ako je go, ja ne volim Tita. Pa ti vidi.

- Aaaa - povikao sam – ne voliš Tita! Dino ne voli Tita!
- 'Ko ba ne voli Tita?! – naroguši se ovaj. – Haj' se ti zakuni ako smiješ!'⁹⁹

Bekim Serjanović u svom romanu daje komentar na društvo u kojem je odrastao. Nogomet je bio sastavni dio tog društva, tako je bio i sastavni dio života četvorice dječaka u Bosni. Budući da su oni odrastali na području bivše Jugoslavije, osim nogometa u svakodnevni diskurs upleo se, naravno, i Tito koji je bio centralna figura tadašnje politike. Činjenica da se ranije spomenuti dječaci kako bi dokazali svoju iskrenost, zaklinju Titom i to tada ima najveću težinu. Ono što je također bilo sastavni dio života su različita klupska opredjeljenja i više ili manje benigna rivalstva.

„Igrali smo jedne nedjelje nogomet tamo iza tehničke škole. Bilo je to zapravo parkiralište za nastavnike, nepravilna betonska ploha odlična za nogomet „na male“. Igrali smo, kao i uvijek, Liso i ja protiv Peleta i Dine. Odnosno, bio je to derbi Zvezda – Partizan. Za taj smo nedjeljni derbi imali i dresove. Liso i brat mu Pele odnekud su imali prave dresove, Liso Zvezdin, a Pele Partizanov. Stvarno su izgledali kao pravi, imali su i brojeve na leđima, Liso sedmicu, a

⁹⁹ Serjanović: o.c.; str. 25.

Pele devetku. Moj je dres bio malo drukčiji od Lisina, iako je i on bio Zvezdin. Poklonio mi ga je moj tata i nije imao broj na leđma. Majka mi je poslije na leđa prišila peticu bijele boje, ali sve je ispalo nekako nakrivo i tužno.“¹⁰⁰

Nogomet se upleo u svakodnevni život ljudi, pa se tako i glavni lik prisjeća nedjeljnih popodneva kada je s prijateljima igrao nogomet. Dječja igra u kojoj su svaki zastupali i predstavljali svoj omiljeni klub dio je nostalgичnih reminiscencija glavnog lika, a riječ je o njegovim osobnim sjećanjima.

U oba ova primjera pratimo vrlo osobna sjećanja dva glavna lika. Iako njihova sjećanja u većoj ili manjoj mjeri oslikavaju duh vremena kojem su kao djeca pripadali, radi se o njihovim sjećanjima koja se, kao i sva sjećanja, u nečijoj glavi zadržavaju s više ili manje detalja. Također u oba djela javlja se nostalgija kao osjećaj i žudnja za nekim drugim vremenima koja se s odmakom uvijek čine nevinijima no što je to u stvarnosti bilo.

¹⁰⁰ Sejanović: o.c.; str. 24.

4.2. KOLEKTIVNA MEMORIJA – gradski mentalitet; svakodnevnica; zajedništvo

Za razliku od tekstova Damira Avdića i Bekima Serjanovića, Miljenko Smoje u svom legendarnom *Velom mistu* nastanak jednog kluba spominje ne samo kao dio memorije jedne osobe, već kao dio kolektivne memorija stanovnika jednog grada. Priču o događajima u *Velom mistu* pratimo kroz riječi, odnosno, kroz tekst gradskog kroničara koji u svom izrazu upotrebljava živi splitski govor čime tekst dobiva na autentičnosti. Spomenuli smo ranije kako Avdić i Sejranić u svojim djelima pišu o osobnim sjećanjima pojedinih likova, dok kod Smoje, iako pratimo jednog kroničara koji govori priču, to nije njegova priča već priča grada Splita i svih ljudi koji tamo žive. Mnogi su splitski autori spominjali činjenicu kako je Hajduk u Splitu više od sportskog kluba već on pripada Splitsanima i kao identitetska odrednica. Vrijeme radnje u romanu *Velo misto* je prvo desetljeće 20. stoljeća, to je ujedno i vrijeme kada se počelo razmišljati o formiranju nogometnog kluba u Splitu.

„Ritki Splitsani koji su te jeseni i zime prošli kroz Prag donili su visti da ji se u svako doba dana more nać u pivnicu „Kod Fleka“, a uvećer u vinotoćnionicu „Dalmacija“. A ako ji nima ni u „Dalmaciju“ ni „Kod Fleka“, onda su sigurno na placi i gledaju fuzbal. Pogotovo da je Duje infiša u blaun i poćeja odit na treninge „Šparte“ i „Slavije“, dva slavna praška kluba koja su šuperala i same Ingleže i igradu najboji balun na svitu. (...) Ko je moga i slutit da će ti balun, ti cili fujzbal, kako su ga još po inglešku zvali, infetat i priokrnit cili naš gradić. Balote, kende, ploke, franje, trotuli – to su bili zjogi splitskoga puka, a par navrnuti gospodićići počeli su izmišljat niki lawn-tenis, pa yachiting, pa maćevanje, ali sve je to ostalo u uskome krugu i nikakog odraza nije jemalo na život grada. Ali balun, balun je bija ništo sasvin drugo. (...) Puno godin kasnije, kad će balun pronit ime našega grada po cilome svitu, novine će pisat

o fenomenu splitskog dišpeta. Sve pobjede, svi uspjesi, podvizi, objašnjavat će se dišpeton ka nepresušnin motivom koji Splićane pokreće na velika dila.“¹⁰¹

Ono što je počelo kao hobi i privatna zanimacija jednog lika postat će nešto što će *priokrin*it čitav jedan grad. Nogomet je u tim godinama još uvijek u svojim počecima, i tada je teško bilo predvidjeti koliki će utjecaj ta igra imati u kasnijim godinama. Pa ipak, splitski mentalitet postao je dio kluba i obrnuto.

„Ali zašto se, di i kako rodija ti splitski fuzbalski dišpet, na to još nikor nije ni pokuša odgovorit. Međutim, kroničar koji je dugo, strpljivo i brižno ispitiva i proučava sve okolnosti, svaki detalj u biografiji splitskog baluna, doša je do senzacionalnog otkrića da je dišpet usađen već u genima splitskog baluna. Začeće mu je bilo skroz dišpetožasto. Jedne večeri „Kod Fleka“ naša tri mušketira bila su u punoj formi. Duje je prebira po kitari, u tri glasa su skladno zapivali, Vltavu pretvorili u Jadransko more, šarmirali konobarice, pale su in na baketinu i za stolon se zalipile dvi zgodne slečne. A onda su se na vratima pojavili momci, fužbališti i sve se okrenulo i poletilo prema njima. (...)

- Tako mi moga imenjaka i patrona splitskoga, ne zva se ja više Duje ako splitske kendaše ne pritvorin u fužbalište boje od njihovi.

Kolega Karel je to svatija ka dobar vic, i sta se smijat. Duju je to još više užgalo.

- Ča se smiješ, pizdo češka? Kroz koju godinu usrid Praga ćemo vas tuć.

Dobri Karel se tresu, cenija od smija, a Tonču, koji je zna koliko Duje drži do svoje riči, otelo se:

- Ali oni su najboji na svitu!

¹⁰¹ Miljenko Smoje: *Velo misto*; Znanje; Zagreb, 1981.; str. 37.-38.

A mi ćemo bit najboji na svitu i okolici – tvrdokorno, dišpetožasto zatvori Duje ovu istorijsku scenu.¹⁰²

Kroničar koji zapisuje ove zgrade istražuje biografiju kluba, pritom opisujući nešto što je svima poznato. Splitski dišpet ugrađen je u same temelje kluba, to je nešto čime se stanovnici Splita počesto diče, i to je utkano u priču o samim počecima Hajduka. Posebno je zanimljiva sljedeća situacija koja pokazuje kako nastanak je nastanak nogometnog kluba u Splitu bilo nešto što se doticalo svih građana i o čemu su svi imali potrebu nešto reći.

„Građani su se podilili, jedni su bili za – drugi kontra baluna. Počele su polemike po novinama. „Naše jedinstvo“, nesklonon fuzbalu, priporuča da je boje „nabavit“ nekoliko lagja i uzgajati mladost na moru, jer nam je ovaj šport najbliži i najprirodniji, a uistinu je najzdraviji. A „Sloboda“, pod naslovom „Foot-ball i školska vlast“, brani balun.“¹⁰³

Osnutak nogometnog kluba bila je stvar od društvenog značaja. O tome se pisalo i u novinama koje nisu jednako gledale na novitet u gradu, no to pokazuje kako je u čitavoj priči najvažniji bio javni interes, a rasprava o tome vodila se u javnom prostoru – novinama, ulici; i u privatnom prostoru.

„Mirni prolaznici dobivaju u glavu svakovrsne lopte: od kože, od krpe, od mjehura, od gume, od papira, uopće, od svega što se može u kakvu loptu pretvoriti. I kao da to nije dosta, naši putevi, naše ceste, po varošima i blizu grada, nalaze se uslijed ove manije foodballa u oblacima prašine koju prolaznici moraju udisati. Mi smo zagovornici športa, ali šport mora da se razvija na određenom mjestu, a nikako ne na štetu prometa u gradu. Trebalo bi stoga ove ljubtelje footballa obuzdati i zabraniti im da javne prolaze pretvore u športke arene. Toga nema nigdje u svijetu nego samo u Splitu.“¹⁰⁴

¹⁰² Smoje: o.c.; str. 38.

¹⁰³ Smoje: o.c.; str. 64.-65.

¹⁰⁴ Smoje: o.c.; str. 69.

U ovom citatu je vidljivo koliko je nogomet utjecao na svakodnevni život građana koji još uvijek nisu bili svjesni utjecaja i značaja koji će imati nogometni klub u budućnosti njihovog grada. Izdvojen citat zapravo je dio novinskog teksta koji je gradski korničar iščitavao. Vidljivo je to i u promjeni jezika koji je kao dio novinskog članka pisan standardnim jezikom dok pripovjedač upotrebljava splitsku čakavštinu. Rasprava o nogometnom klubu trajala je poduže vrijeme u Splitu, a kada je napokon prihvaćen novoosnovani klub, Splićani su počeli koristiti epitet sportski vrlo brzo, i taj su element uklopili u svoj mentalitet.

„Split je posta taki športski grad da se mladiće ne predstavlja više po imenu i prezimenu, nego: ovo je naše livo krilo, oli ovo je naše prvo veslo. Njanci strašna španjola ne more ugazit naše športske zanose. Muž pokopa ženu oli dva brata i s grobja trče gledat Ingleže. Najžešće dvoboje, ka na primjer kontra momčadi broda HMS Diamond, znalo je gledat i po tri ijade drukeri. Po ijadu mornari došlo bi vikat za svoju momčad. (...) Baš te utakmice sa „Diamondon“ bili su strašni megdani, ka između Kraljevića Marka i Muse Kasedžije. I nakon četiri utakmice nije se znalo ko je boji.“¹⁰⁵

Građani Splita uklopili su sport u svoju svakodnevnicu. Toliko su im uspjesi njihovih timova postali važni da ih nije plašila ni španjolska groznica niti obiteljski smrtni slučajevi, kako je to duhovito opisao splitski kroničar. Također, s obzirom na to da je Split grad na moru, lakše je bilo organizirati i prve „internacionalne“ utakmice s mornarima koji su s brodovima pristajali u splitsku luku. Upravo te utakmice privlačile su najviše pažnje da ih je valjalo usporediti s povijesnim srazovima i velikim bitkama.

Već smo u nekoliko navrata spomenuli kako je nogometni klub bio dio vrlo žive javne rasprave upravo zato jer je smatran javnim dobrom.

„Meštar je za balunon skroz poludija. Još uvik je bija član uprave, a usto i redatelj, blagajnik i biljater, i katrige je nosija, i igralište poliva i markira. I ne samo to – nego bi svaki dan kad bi doša na Plac prvome sam sebi naplatija

¹⁰⁵ Smoje: o.c; str. 192. – 193.

bilejt. I igrači su morali plaćat. I kako nije bilo nikakvih troškova, skupilo se nešto pinez za nove monture, balune i za bokun nove barake.“¹⁰⁶

Iz ovoga citata dade se iščitati upravo to zajedništvo koje se odražavalo oko nogometnog kluba. Svi su imali potrebu i pravo komentirati događanja vezana uz osnutak kluba, a tu je vidljivo i zašto. Budući da na početku 20. stoljeća nogomet još uvijek nije bio posao već samo užitak i zabava, klub nije imao troškove. Ipak, ulaznice za utakmicu su se svejedno plaćale (ulaz su plaćali čak i igrači), a onda se taj novac trošio na ono što je bilo potrebno da bi klub mogao praktično funkcionirati. Na taj način klub je bio javno dobro, pripadao je svim građanima Splita.

Iako se u knjizi *Velo misto* nogomet provlači kroz niz drugih događaja, u ovom smo radu izdvojili tek neke primjere kojima smo pokazali kako je Hajduk dio kolektivne memorije svih građana Splita, a ne samo pojedinaca.

Za razliku od primjera u tekstovima Damira Avdića i Bekima Sejranovića u *Velom mistu* „nogometna“ sjećanja pripadaju svima, klub je dio identiteta grada i njegovih građana dio je njihove svakodnevice i internih šala. Na samom početku spomenuli smo termin Raymonda Williamsa *struktura osjećaja* koji u svojoj knjizi upotrebljava i Dean Duda. U Smojinom tekstu vidljivo je kako je jedan nogometni klub postao nešto oko čega se razvila nogometna kultura na jednom prostoru i time je postao važan element oko kojeg su se povezali građani jednog grada bez obzira na klasu, stupanj obrazovanja ili porijeklo, jer, kako to Duda kaže, ne moraju svi članovi jedne zajednice dijeliti iste vrijednosti, no o njima ovisi komunikacija u najširem smislu¹⁰⁷. Upravo je jedan nogometni klub, u ovom slučaju Hajduk, postao odrednica oko koje se svi članovi jedne zajednice mogu povezati. Avdić i Sejranović donose isječke iz osobnih povijesti pojedinih likova i njihova su sjećanja individualna i vrlo osobna. Za razliku od njih kronika o *Velom mistu* donosi nam priču o stvaranju kolektivnog identiteta i dio je velike, opće povijesti.

¹⁰⁶ Smoje: o.c.; str. 193.

¹⁰⁷ Duda, 2002.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ovom diplomskom radu bilo je riječi o nogometu u suvremenoj prozi. Analiza prozних tekstova iz područja fikcije, ali i ne-fikcionaliziranih djela pokazuje širok spektar područja u koji je nogomet ušao kao vrijedna literarna tema. Na početku bilo je riječi o fokalizatorskim pozicijama te smo analizirali likove koji čitatelja uvode u pojedine priče i njihov pogled na nogometne teme. Navijači, navijačice, ali i nogometni huligani oni su iz čijih pozicija pratimo priču. Iščitavajući prozna djela u kojima su glavni likovi oni koji nogomet prate prepoznali smo širok spektar emocija kroz koje prolaze svi navijači, a on se kreće od opće euforije do depresije ovisno o tome kako pojedini klub stoji na prvenstvenoj ljestvici. Pritom je sasvim nevažno za koji klub netko navija, iz koje zemlje dolazi ili kakva je njegova/njezina društvena pozicija – svaki se navijač/navijačica sa svojim klubom povezuje na svoj način i dijeli zajedničke emocije sa svim ostalim navijačima. U prvom poglavlju bilo je riječi također i o ženskom pogledu na nogomet, koji se počesto smatra temom vezanom uz muškarce. Iz dva teksta - kratke priče *Udarac u psihu* Julijane Matanović i romana *Parabajka* Ivane Kovačić – dobili smo dva potpuno različita uvida u temu. Julijana Matanović svoju je „nogometošicu“ vrlo stereotipno oslikala na način na koji se uobičajeno opisuje žene koje prate nogomet dok je Ivana Kovačić u svom romanu glavnoj junaknji dala širi spektar emocija ostavljajući uobičajene stereotipe sa strane.

U drugom djelu rada analizirali smo element politike u tekstovima o nogometu. U tom slučaju kao predmet analize poslužili smo se prvenstveno novinskim kolumnama. Takvi su tekstovi sjajna građa za analizu upravo zato jer prate i komentiraju trenutno stanje u nogometu. Također, iz novinskih kolumni dobivamo pravi spektar tekstova koji se bave nogometom te one pokazuju koju širinu nogomet kao tema može zahvatiti. Nogomet je pojava upletena u mnoge društvene sfere i stoga uopće ne bi trebalo biti čudno što se nogometni stadioni ponekad upotrebljavju kao platforma za izricanje različitih političkih stavova. Kroz primjere vidjeli smo način na koji su navijači svoja nezadovoljstva političkom situacijom s kraja 80-ih godina 20. stoljeća počeli izricati upravo na stadionima da bi se kasnije uključili u rat i postali svojevrsni „ready-made“ vojnici. Novinske kolumne daju jako

dobru sliku o razvoju „suživota“ između nogometa i politike, pa kroz te tekstove možemo pratiti način na koji se dalje taj odnos razvijao – preimenovanje Dinama u Croatiju, ili navijački protesti protiv sadašnje uprave nogometnog kluba Dinamo iz Zagreba.

Proizvodnja predodžbe o nogometu ne javlja se samo u djelima fikcije ili publicistike, nogometni stereotipi koriste se i u reklamne svrhe. Tako brojne tvrtke koriste upravo nogometaše kako bi izreklamirali svoj proizvod. Velike svjetske tvrtke poput Nikea ili Addidasa u svojim reklamama vezuju se uz pojedine nogometne zvijezde, poput Zlatana Ibrahimovića, Christiana Ronalda ili pak Lionela Messija. U hrvatskom javnom prostoru učestalost reklama s nogometašima u glavnoj ulozi povećava se s približavanjem svjetskih ili europskih prvenstava, a tada tvrtke postižu za kompletnom nogometnom reprezentacijom, nogometaši su u reprezentativnim dresovima te se njih često predstavlja kao ratnike koji idu braniti čast zemlje. Tu se poseže za brojnim stereotipima kako bi se prezentirao i stvorio nekakav zajednički identitet.

Na samom kraju iščitali smo tri teksta u kojima smo se pozabavili sjećanjima. Tako u tekstovima Damira Avdića i Bekima Sejranovića nalazimo na likove koji se svojih nogometnih avantura prisjećaju sa sjetom i nostalgijom te je nogomet činio važan dio u njihovim životima. S druge strane u tekstu Miljenka Smoje vidjeli smo kako nogomet nije važan samo u životima pojedinaca, već kako on može biti važan element u povijesti jednog grada te kako je on shvaćan zajedničkim javnim dobrom.

Nogomet kao literarna tema vrlo je zanimljiva i bogata za istraživanje na različitim razinama, bilo da se kreće od likova i literarnih glasova u tekstovima, bilo da se sagledava društveni aspekt teme ili pak da se prati proizvodnja predodžbe o nogometu u fikciji ili u publicističkim tekstovima. Mogućnosti za istraživanje vrlo su široke, a to pokazuje kako je nogomet izuzetno zahvalna literarna tema koju valja i dalje istraživati i promišljati. I s ovime rasprava o nogometu u književnosti nipošto ne staje. Navedeni primjeri i analize istih pokazuju komplektnost, proturječnost i širinu, a upravo to čini dobru temu. Može li nogomet pripadati svima ili ga se može shvaćati osobno i intenzivne emocije proživljavati u samoći, je li to samo muška priča, i koliko ga se i kada iskorištava u političke svrhe? Postoji čitav niz pozicija iz

kojih možemo započeti analizu i raspravu o nogometu u književnosti i upravo to pokazuje kako je nogomet vrlo zahvalna i intrigantna književna tema, što pokazuje i činjenica da se javlja u najrazličitijim žanrovima.

POPIS LITERATURE

1. Avdić, Damir: *Ne želim da pobijedim*; Algoritam; Zagreb, 2014.
2. Biti, Ozren: *Markacije muškosti u suvremenom romanu*; K. časopis za književnost, književnu i kulturnu teoriju; sv. 2., br. 3.; Zagreb, 2004.
3. Brimson, Dougie: *Tajne nogometnog huliganizma – kako se mijenjala slika nogometnog nasilja*; Celeber; Zagreb, 2006
4. Dežulović, Boris: *Diego Armando i sedam patuljaka*; Jutarnji list; Zagreb, 2011.
5. Dežulović, Boris: *Prokletstvo Starog placu*; u: *Majstori s mora – antologija tekstova*, VBZ; Zagreb, 2005.
6. Duda, Dean: *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*; AGM; Zagreb, 2002.
7. Duda, Dean: *Između Dublina i Kingstona*; Kolo, 2/1998.
8. Eco, Umberto: *Šest šetnji pripovjednim šumama*; Algoritam; Zagreb, 2005.
9. Genette, Gerard: *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*; u: *Suvremena teorija pripovijedanja*; ur: Vladimir Biti; Globus; Zagreb, 1992.
10. Hornby, Nick: *Nogometna groznica*; Celeber, Zagreb, 2001.
11. King, John: *Tvornica nogometa*; Celeber; Zagreb, 2003.
12. Kovačić, Ivana: *Parabajka*; Zigo, Rijeka, 2013.
13. Krstulović, Zvonimir: *Priča o dvije drame i dvije trpnje*; u: *Majstori s mora*; VBZ; Zagreb, 2005.
14. Ljubičić, Saša: *Mi Hrvati, mi Hrvati!*; u: *Majstori s mora – antologija tekstova*; VBZ; Zagreb, 2005.

15. Matanović, Julijana: *Udarac u psihu*; u: *Slobodan udarac – nogometne priče*; Fraktura, Zagreb, 2006.
16. Mraović, Simo: *Bijeli anđeli*; u: *Slobodan udarac – nogometne priče*; Fraktura, Zagreb, 2006.
17. Orwell, George: *Sportski duh*; u: *Zašto pišem i drugi eseji*; August Cesarec; Zagreb, 1984.
18. Pavičić, Jurica: *Opća povijest nogometa*; u: *Slobodan udarac – nogometne priče*; Fraktura, Zagreb, 2006.
19. Radaković, Borivoj: *Gol*; u: *Slobodan udarac – nogometne priče*; Fraktura, Zagreb, 2006.
20. Sejranović, Bekim: *Nigdje, niotkuda*; Profil; Zagreb 2008.
21. Solar, Milivoj: *Laka i teška književnost*, Matica hrvatska; Zagreb, 1995.
22. Smoje, Miljenko: *Velo misto*; Znanje; Zagreb, 1981.
23. Vrcan, Srđan: *Nogomet, politika, nasilje – Ogledi iz sociologije nogometa*; Jesenski i Turk; Zagreb, 2003.
24. Žmegač, Viktor: *Filozof igra nogomet*; Profil; Zagreb, 2011.

SAŽETAK

U ovom radu govorili smo o nogometu kao književnoj temi na nekoliko razina. Analizirali smo tekstove s naglaskom na fokalizaciju. Analizirani tekstovi pokazuju široki spektar likova koji govore priču iz svoje perspektive: kao navijači ili navijačice ili pak netko tko je sam dio nogometne industrije. Nadalje, bilo je riječi o utjecaju politike na nogomet i obrnuto te o tome što se događa kada se stadioni koriste kao mjesta artikuliranja političkih stavova. Autori analiziranih tekstova su iz Britanije, Hrvatske i BiH, a građa se sastoji od romana, kratkih priča i novinskih kolumni. Sve to pokazuje kako je nogomet univerzalna tema koja može biti zanimljiva u različitim zemljama, ali i kako nogomet ulazi u sferu fikcije, ali i ne-fikcionaliziranih tekstova.

SUMMARY

In this paper we discussed football as a literary topic in many different aspects. Several literary texts have been analyzed with strong emphasis on focalisation, as used by Gerard Genette. Analyzed texts show a broad spectrum of characters who tell the story from their own point of view, may that be one of a football fan, male and female, or someone who is a part of football industry. Furthermore, we discussed the influence of politics on football and vice versa, and what happens when stadiums are used as a platform for articulating any political agenda. Analyzed texts are from British, Croatian and Bosnian authors. They consist of fictional novels, short stories and newspaper commentaries. All this shows that football is a universal topic that can be used in literature in different countries, and has entered all aspect of our lives and is not used only in fiction but also in non-fiction.